

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01473

LITERATUR VIENSCHAFT

A. B. Rozenshteyn

Permanent preservation of this book was made possible

by Dr. Emily Greenspan

in memory of

her grandparents, Gerson & Rachel Kenigson and Simon & Rose Greenspan

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פערלאג „ביכער-פאר-אלע“, ווארשע.

Samuel Zacher

ליטעראַטור- וויסענשאפט.

לעהרבוך פאר די יידישע און אלגעמינע ליטעראַטור-
טעאָריע מיט אַ גרייסע זאַמלונג מוסטערן פֿון די בעסטע
יידישע פּאָעמען און פּראָזאַאינקער.

אין 2 טיילען.

פערפאַסט און געזאַמעלט פֿון

א. ב. ראזענשטיין.

רעדאגירט דורך מ. קרינסקי.

ערשטער טייל.

ווארשע. — תרס"ח.

דרוק „האור“, ווארשע, דלונע 11.

ЛИТЕРАТУРЪ-ВИСЕНШАФТЪ

т. е. **Теорія Литературы.**

Соч. А. Б. РОЗЕНШТЕЙНЪ,

подъ редакціей **М. КРИНСКАГО.**

Изданіе „Бихеръ-Фаръ-Але“, Долгая 11.

Типографія М. Криискаго, Варшава, Долгая № 11.
1908.

פֿאַררֶעֶדֶע.

דאָס דאָזיגע ווערק האָט דעם ציעל צו בעקענען דעם ייִדישען לעזער מיט דער מעאַריע, דעם אייפֿבוֹי און די פֿערשיעדענע פֿאַרמען פֿון דער שענער ליטעראַטור בֿלֿש און דער ייִדישער ליטעראַטור בֿפֿרט.

דער מאַנגעל אין אזא בילכער, וועלכעס זאָל אין קורצען און אין אַקאָרער און דיטליכער שפראַך ערקלערען אַלע ליטעראַרישע בעגריפען, האָט זיך שוין לאַנג געלאָזט פֿיהלען אויף דעם ייִדישען בילכער-מאַרק; הייַפּטוועגליך אָבער איז דער חסרון פֿיהלכאַר אין דער לעצטער צייט, ווען די ייִדישע ליטעראַטור האָט זיך בעדייטענד פֿערגרעסערט און אין פֿמות און אין איכות. ווען עס זענען צוגעקומען אין איהר פֿילעלע נייע ליטעראַרישע פֿאַרמען, און די ווערק פֿון די עלטערע שריפֿטשטעלער ווערען אַלע מאָל מעהר געזאַמעלט. איך רעכען דעריבער, און מיט דעם ערשיינען פֿון דעם בילכער וועט דער דערמאָהנטער מאַנגעל בעזימיגט ווערען.

וואָס איז נוגע צו דער צוזאַמענשטעלונג פֿון דער „ליטעראַטור-וויסענשאַפֿט“, האָב איך פֿאַר אלעם ביי דער אַרבייט געהאַט אין זינען די ייִדישע ליטעראַטור. צו דעם צוועק ווערט במעט אין יעדעם פֿאַראַנדאַף, גלייך נאָך דער ערקלערונג פֿון עפעס אַ בעגריעף, געבראַכט אַ מוסטער פֿון די בעסטע ייִדישע שריפֿטשטעלער. נאָר ביי די ערקלערונג פֿון ליטעראַרישע פֿאַרמען, וועלכע זענען אין דער ייִדישער ליטעראַטור נישטאָ, בין איך געווען גענויטיגט צו ברענגען מוסטערן פֿון אנדערע ליטעראַטורען, דען דער צוועק פֿון דעם בוך איז צו בעקענען דעם לעזער מיט אַלע ליטעראַרישע פֿאַרמען, וועלכע עקזיסטירן אין דער ייִדישער הון אין דער אַלגעמיינער ליטעראַטור.

דאָס בוך איז איינגעטיילט אין צוויי טיילען. דער ערשטער טייל בעשעפֿט טיגט זיך מעהר מיט דער ייִדישער סטיליסטיק, דער צווייטער פֿון דער

ידישער שפראך, דעם זאצבוי, פערשיעדענע שפראכפארמען אין פיגורען, און נאך טיילווייזע מיט די ליטערארישע פארמען. בפרטות ווערען די ליטערארישע פארמען בעטראכט און ארומגעקערט אין דעם צווייטען טייל.

פאר יעדען טייל ברענגען מיר א אינהאלטס=פערצייכניס, און אין סוף פונ'ם גאנצען בוך קומען צוויי אלפאבעטישע רעגיסטער: איינער פון אלע בע=גריעפען, וועלכע ווערען ערקלערט אין בוך, מיט די שמעלען, וואו זיי קומען פאר, און דער צווייטער = פון אלע ליטעראמען, וואס פון זייערע ווערק ווערען געברענגט מוסטערן אין בוך.

צום שלום האלט איך פאר מיין חוב ארויסצודרוקען מיין דאנק אלע מינע פריינד, וועלכע האבען מיט אנעצה אדער אין דער טהאט מיר מיט=געהאלפען ביי דער ארבייט, איבערהויפט קימט אנרויסען דאנק ה' קרינסקי, פאר זיין געוויסענהאלטע רעדאקציע, פאר די פיערע אנמערקונגען ביי דער ארבייט און הילף ביי דער זאמלונג פון מאטעריאל, ווי אויך דעם ה' ה. ד. נאָמבערג = פאר זיין הילף ביים אויסבעסערען דעם טעקסט.

א. ב. ראָזענשטיין.

ווארשיי, אייר תרס"ה.

אינה אלטס-פערצייכנים.

- זיטע
- 14 § אונטער און צוואַסענעקע זשער
 - זאָן, ערווינטערטער אונטער
 - 19 זאָן,
 - 20 § פּעריאָדזשער זאָן.
 - די אויסערליכע זיט פֿון אַ זיטע-
ראַרזשעס ווערק אָדער זיין סטיק.
 - 21 § דער אונטער און דן פֿאַרם .
 - 21 § דו אונטערשאַפּטען פֿון אַ גוטען
סטול, ריכטיגקייט, קלאַרהייט,
דיטליכקייט און רוטהייט פֿון
דער שפּראַך
 - 22 § פּעריאָדזשע און אונטערזשע
שפּראַך
 - 24 § לאַקאָנאָמס
 - 26 § דו מעלות פֿון אַ שטאַנעם סטול.
 - 27 § דו שילדערונגעפֿעהונקייט .
 - 28 § וואַילקלאַנג
 - 29 § רעטאָרזשע פֿונדירען
 - 29 § דו ערשטע קלאַס פֿון פֿונדירען.
 - 29 § דו פֿערנליכונג
 - 30 § דו אונטערטראַנג
 - 27 § פּערזאָנליכקייט
 - 28 § אַלעגאָריע
 - 29 § פּאַבעל
 - 30 § די פּערפֿעקט אָדער גוימאָ
 - 31 § מעטאָנאָמיע אָדער נאָמענספֿער-
טוישונג
 - 32 § דו צווייטע קלאַס פֿון פֿונדירען.

- זיטע
- ## אינלייטונג.
- די ליטעראַטור און איהר אינלייטונג.
- 1 § מונדליכע און שרייבליכע ליטע-
ראַטור
 - 2 § פּראָזאָאָזשע און פּאָעזישע לי-
טעראַטור
 - 3 § ליטעראַטור-געשוּכטע און ליטע-
ראַטור-וועקענשאַפּט
 - 10 § סטילוסטיק.
 - 11 § סטילוסטיק. סטול
 - 12 § ווערטער
 - 12 § ווערטערשאַפּונג. וואַרצלען .
 - 13 § אונטערטראַנגען פֿון נעמען .
 - 14 § וואַרטבילדונג
 - 15 § צוואַסענעקע און פֿון ווערטער .
 - 16 § נעאַלאָגאָמיען
 - 17 § פּרעמדווערטער
 - 18 § דאָס בעניצען זיך מיט פּרעמד-
ווערטער
 - 19 § האַמאָניע און סאָנאָמיען .
 - 20 § רעדען און שרייבען
 - 21 § זאָן, סוביעקט און פּרעדיקאַט .
 - 22 § די פּרעפּאָזיציע און נעבענשולען
פֿון זאָן, אַטריבויט, אָביעקט,
אָדווערבוס, ווענדונגסווערטער .

<p>וויטע</p> <p>48 לועדער</p> <p>— § 47 דער רוים אָדער גראם</p> <p>49 § 48 סטראָפֿען, אָקטאָויע</p> <p>§ 49 דו פֿאַרטען פֿון אַלויטער אַרויִש</p> <p>51 ווערק</p> <p>— § 50 מאַנאַלאַג</p> <p>53 § 51 דיאַלאַג</p> <p>54 § 52 געמושטע פֿאַרם</p> <p>55 § 53 ברויעפֿאַרם</p> <p>§ 54 דער אינהאַלט פֿון אַלויטער אַרויִש=</p> <p>59 שען ווערק, טעמא, פלאן</p> <p>§ 55 פֿויער הויפטעלעמענטען און דער</p> <p>60 לויטער אטור</p> <p>— § 56 בעשריבונג</p> <p>61 § 57 ערצהלונג</p> <p>65 § 58 בעטראַכטונג</p> <p>67 § 59 לורושעם אַלעמענט</p>	<p>וויטע</p> <p>37 § 33 אַנטוטען אָדער גקענוואַן</p> <p>38 § 34 אוראָניע</p> <p>39 § 35 גראַדאַציע אָדער שטייגערונג</p> <p>40 § 36 אַפֿאָסטראָף אָדער ווענדונג</p> <p>41 § 37 רעטאָרוישע פֿראַגע</p> <p>42 § 38 דער אויסגעשרוו</p> <p>— § 39 דאָס איבער'חזרון</p> <p>§ 40 שפראַך=האַרטמאָניע און אַלגעמיינ=</p> <p>נעם § 43</p> <p>§ 41 האַרטמאָניע און דער פֿאַעויע</p> <p>— § 42 דער רוטטום</p> <p>§ 43 דער פֿערז און דער פֿערזפֿום</p> <p>§ 44 אַנגענומענע פֿערזפֿום און יודויִ=</p> <p>שען, טראַכטוואוס, יאמבום, דאַק=</p> <p>טול, אַמפֿיבראַכיום, אַנאַפֿעסט § 46</p> <p>§ 45 צעזור</p> <p>§ 46 דער רוטטום און דו פֿאַלקס=</p>
--	---

לִיטְעֵר אַטּוֹר-וויסענשאַפֿט.

ערשמער מייל.

מנין ליעבער שוועסמער

אסתר חנה

ווידמע איך דאס דאזיגע בוך.

דער מחבר.

איינלייטונג.

די ליטעראטור און אידע-איינטיילונג.

§ 1. מינדליכע און שריפטליכע ליטעראטור.

מיט דעם וואָרט „ליטעראטור“ מיינט מען: אַלע ווערק פֿון מענש-ליכען געדאַנק, וועלכע זענען אויסגעדרוקט דורך ווערטער, שריפטליך אָדער מינדליך. די ליטעראטור קאָן דערוועג אַינגעטווילט ווערען אויף מינדליכע און שריפטליכע.

די ערשטע איז פֿיער ערטער ווי די צווייטע.

נאָך גאָר אין די אלטע צייטן האָט דער מענש אָנגעהויבען אויסצודריקען זײַנע געדאַנקען און געפֿיהלען אין שענע, גוט-צוזאַמענגעשטעלטע פֿארמען. אזוי אַרום איז בעשאַפען געוואָרען בײַ פֿערשידענע פֿערקער אַ סוגלדיכע ליטעראטור, וועלכע איז איבערגעאָנגען פֿון איין דור צום צווייטן, פֿיער פֿריהער, אײַדער בײַם דאָזיגען פֿאַרק האָט זיך ענטוויקעלט די קונסט פֿון שרײַבען. ערשט שפעטער, ווען דאָס דאָזיגע פֿאַרק דערנײַט אַ העכערע שטופֿע פֿון ענטוויקלונג, און די שרײַב-קונסט ווערט בײַ איהם מעהר פֿער-שפּרייט, טרעטען אַרויס בענאַבטע פֿערוענליכקייטען, וואָס דריקען אויס זײַערע געדאַנקען אויפֿן פּאפּיער מיט מעהר אָדער וועניגער טאַלענט. אזוי ווערט בעשאַפען אַ שריפטליכע ליטעראטור.

די מינדליכע ליטעראטור ברײַבט שפעטער צווישען די אונגעבילדעטערע קלאַסען פֿון די בעפֿעלקערונג, נאָר וואָס אַ מאָד ווערט זי אַזן מעהר אַרויס-געשטופֿט דורך די שריפטליכע. עס קומט אַפֿטמאָד דאָצו, דאָס מען מוז די מינדליכע ליטעראַטישע ווערק אויפֿשרײַבען און זאַמלען, פֿרי זיי זאָלען נישט ווערען און נאַצען פֿערנעסען. (ערשט נישט לאַנג, צום בײַשפּיעל, זענען געזאַמלט געוואָרען די ייִדישע פֿאַלקס-לידער, וואָס געהערען אויך צו דער מינדליכער ליטעראטור).

§ 2. פּראָזאַטישע און פּאָעטישע ליטעראטור.

אויסער דער איינטיילונג אין שריפטליכע און מינדליכע, ווערט נאָך יעדע ליטעראטור געטיילט אין פּראָזאַטישע און פּאָעטישע. וועגען דעם אונטערשייד פֿון די בײַדע בענריפען וועט שפעטער גערעדט ווערען.

§ 3. ל'וטעראטור=געשיכטע און ל'וטעראטור=וו'וסענשאפט .

די ל'וטעראטור פון יעדען פאלק קאן בעטראכט ווערען אויף פערשידענע אופןס. מע'קען בעטראכטען די ל'וטעראטור לויט איהר געשוכל'דיגע ענט- וויקלונג, וועלכע פארמען זענען פרוהער בעשאפען געווארען, וועלכע שפעטער, וואס פארע שרייבער האבען געווינקט אין דער אדער יעדער עפאלע, וואס פאר אנ'איינפרום זיי האבען געהאט אויף די עפאלע.

די בעטראכטונג פון דער ל'וטעראטור לויט איהר געשוכל'דיגער ענטוויקלונג און חראנאלאגישער ארדנונג, הייסט ל'וטעראטור=געשיכטע.

אנ'אנדער סארט בעטראכטונג אבער איז די ל'וטעראטור=וו'וסענשאפט אדער ל'וטעראטור=לעדע. זי בעטראכט נישט די ל'וטעראטישע ווערק אין חראנאלאגישער ארדנונג, ד. ה. לויט די צייטען, ווען זיי זענען געשריבען געווארען, נישט אין זייער היסטארישען צוזאמענהאנג, נאר לויט זייערע פארמען און אויגענשאפטען, נישט אבהענגונג פון דער צייט, ווען זיי זענען געשריבען געווארען.

אלזא ל'וטעראטור=וו'וסענשאפט איז ז לעדע, וועלכע בעטראכט אלע ל'וטערא- רישע ווערק לויט זייערע פארמען און אויגענשאפטען.

מיר וועלען זיך דא בעשעפטיגען מיט דער ל'וטעראטור=וו'וסענשאפט .

מען מוז אבער בעמערקען, דאס שטרענג אכטיילען די ל'וטעראטור= געשיכטע פון די ל'וטעראטור=וו'וסענשאפט איז נישט שטענדיג לייכט, דען אפטמאל הענגט אב די פארם און די אויגענשאפט פונ'ם ווערק אן דער צייט, ווען עס איז פערפאסט געווארען .

ערשמער מייל.

די סמיליסטיק.

§ 1. סמיליסטיק.

אידער מיר ווענדען זיך צו דער אייגענטליכע לעהרע פון דער יידישער ליטעראטור, מוזען מיר פריהער בעטראכטען די עלעמענטען, פון וועלכע עס בעשטעהט יעדעס ליטערארישע ווערק.

פריהער אבער מוזען מיר בעמערקען, דאס האטש אלע שרייבער בענוצען זיך מיט דער זעלבער שפראך, דאך אונטערשיידעט זיך די שפראך ביי יעדען דורך איהר צוזאמענזעצונג און פארם. ביי איינעם איז זי קלערער און ליכטער און ביי'ס צווייטען — טונקלער און שווערער.

די שרעב-פארם, מיט וועלכע עס בענוצט זיך א שרעבער און וואס דאמיט אונטערשיידעט ער זיך פון אנדערען, הייסט זיין „סטיל“.

די לעהרע, וועלכע בעשעפטיגט זיך מיט די דאוונע פארמען, הייסט „סטיליסטיק“.

§ 2. ווערטער.

יעדעס ווארט איז אנאייסדרוק פון א געוויסען בעגריף אדער פארשמעלונג. וואס מעהר דאס פאלק איז ענטוויקעלט, וואס מעהר בעגריפען און פארשמעלונג-גען עס עקזיסטירען ביי איהם, אליין גרעסער איז די צאהל ווערטער, מיט וועלכע עס בענוצט זיך.

די ווילדע פלעקער האבען א גאנץ קליינע צאהל ווערטער, דאגעגען האט-בען די שפראכען פון די היינציוויליזירטע אמראפעאישע פלעקער מאסען ווערטער, וואס זיער צאהל דערגרייכט ביז עטליכע צעהנדליג אדער גאר עטליכע הונדערט טויזענד ווערטער.

אינונאר פאלק איז שוין מיט דרע טויזענד יאהר צוריק געשטאנען אויף זעהר א הויכער שטופע פון קולטור, און די העברעאישע שפראך און דער תנ"ך צייט האט שוין געהאט גאר א גרויסען שאץ פון ווערטער; נאך גרעסער איז דער ווערטער-שאץ פון תלמוד און פון דער שפעטערדיגער העברעאישער ליטעראטור.

קימט בײַ אַפֿאַלק צו אַנייער בעגריף, צױם בײַשפּיער: דער בעגריף פֿונ'ם וואָרט „שטרייַק“, מוז אויך צוגעגעבען ווערען אַזוי וואָרט צו דער שפראַך פֿון דעם דאָזיגען פֿאַלק. דאָס קאָן געשעהן אויף פֿערשיעדענע אפֿנים: (1) דורך בעשאַפֿען נײַע ווערטער; (2) דורך אױס טראָגען נעמען פֿון אױן בעגריף אויף אַנאָדערען; (3) דורך וואָרטבילדונג; (4) דורך אױספֿירען פֿערטווערטער.

§ 3. ווערטערשאַפֿונג.

נײַע ווערטער זענען געשאַפֿען געוואָרען אין גאנץ אלטע צײַטען. אויף זועלען אױפֿן האָבען אונזערע אורעטערן בעשאַפֿען זײַערע ווערטער אין אונז אונבעקאַנט. יעדענפֿאַלס האָט געמוזט זײַן די צאָהל פֿון די דאָזיגע ווערטער זעהר קלײַן. דען די יעצטיגע שפראַכען פֿערמאָגען אויך נישט מעהר, ווי עטליכע דונדערט ווערטער-וואָרצלען, וועלע זענען רעסטען פֿון די אלטע ווערטער. אַלס וואָרצלען אין דער ייִדישער שפראַך, מוז מען רעכענען די וואָרצלען פֿון די דאָזיגע העברעאישע און דײַטשישע ווערטער, פֿון וועלע די ייִדישע שפראַך אין געבילדעט געוואָרען אין איהר ערשטער שטאַפֿע. אַלע אנדערע ווערטער זענען צוגעקומען אויף די אנדערע 3 אפֿנים.

§ 4. דאָס איבערטראָגען פֿון נעמען.

אַ סך זאַלען און בעגריפֿען האָבען נישט קײַן זעלבסטשטענדיגע נעמען, נאָר פֿאַר זײַער בעדײַטונג ווערען בענוצט נעמען פֿון אנדערע זאַלען, וואָס האָבען שױן פֿריהער עקזיסטירט. צױם בײַשפּיער: „צײַנגעל“, בײַ אַ וואָג אָדער אנדערער, שטאַמט פֿון „צײַנג“ בײַ אַרעבעריג בעשעפֿעניש; „אױער“ – בײַ אַ קוואָרט, „אױגען“ – די רעכער פֿון אַטישטן אָדער פֿעטפֿלעקען אין זײַ. „צײַהן“ – בײַ אַ קאָס אָדער אין אַ זעג, „ברעמער“ פֿון אַ בוך און אזוי ווייטער. פֿון די קײַסלין, וואָס מיר האָבען געבראַכט, זעהט מען, דאָס די נאַטור-בעשעפֿענישען, ווי רעבעריגע, אזוי גיטלעבעריגע, האָבען שױן פֿריהער געהאַט נעמען, און די דאָזיגע נעמען האָט מען אױסגענוצט דורך אױבערטראָגען אויף זאַלען, וואָס דער סעגש האָט שפּעטער געשאַפֿען.

§ 5. וואָרטבילדונג.

פֿון אַ קלײַנע צאָהל ווערטער קענען זיך אױסבילדען זעהר פֿיעל נײַע זײַערע אויף פֿערשיעדענע אפֿנים, הױפּטזעכליך אויף צוויי וועגען: (א) דורך צושטעלען צױם וואָרצלע בעשטימטע וואָרטטיילען, פֿאַר איהם אָדער נאָך איהם, למשל: „שרײַב“, „שרײַבען“, „שרײַבער“, „אַב־

שרײַבען; „פּוֹיז“, פּוּצֵען, אױסגעפּוּצט, פֿערפּוּצט, בעפּוּצט, בעפּוּצען;
זײַנג, זײַגען, זײַגענען; „גלױז“, גלײַעזער, גלײַעזל, גלײַעזערנער, א. ו. וו.

בט דעם סאָרט וואָרטבלודונג יוצען מױסטענס אױסגעטוישט די וואָקאל-בולשטאָבען
אין די דײַטשישע וואָרצלען און די תּנועות אין די העברעאישע וואָרצלען:
למשל: זײַגען - גלױזען - שרײַבען - געשרײַבען, שמאָל - שמעלער, - זקם - זקנת,
רוצח - רציחה, דין - דין, שופט משפט וכדומה.

ב) דורך צוזאמענזעצונג פֿון צוויי אָדער מער ווערטער אין אײַן וואָרט,
למשל: האַנדטוך, זײַגערמאַכער, קאַפּעלמײַסטער, שרײַבמױש, בעל-
חוב, בעל-הבית, בעל-מלאכה, א. ו. וו.

אסך צוזאמענגעזעצטע ווערטער זענען אין רעדן זאָנאר פֿערענערט
געוואָרען, למשל: קײַנפֿעמאַרין (פֿון קײַנד-געטאַרין), הײַבען (פֿון העב-אמע).

§ 6. צוזאמענזעצונג פֿון ווערטער.

דער גורל פֿון ייִדישען פֿאַלק האָט אַרײַנגעבראַכט אין דער ייִדישער
שפּראַך אַ צוזאמענזעצונג פֿון ווערטער, וועלכע זענען זיך אײַנגעטליך גאנץ פֿרעמד
און שטאַמען פֿון צוויי פֿערשידענע שפּראַכען, ווי למשל: אָב'י'ר'ש'נען, אָב'-
משפּט'ען, אױס'גע'נע'נען, חתונה האַפּען, מַגְלָה זײַן, און אזוי ווייטער.

זײַ געוואָנט, אײַז דאָס ייִדיש געבילדעט געוואָרען פֿון דעם אלטען העברעיִש מיט
שטאַרקער צומײַשונג פֿון העברעאיש, וואָס די ייִדען האָבען נאָך גאנץ לאנג
בעניצט אין אױראָפּא אַלס ליטעראַטור שפּראַך, און אױך אין טעגליכען לעבען ביז
אלע רעליגיעזע און געוועלשאַפּטליכע אַנגעלעגענהײַטען, למשל די גאַנצע צערע-
מאָניע פֿון הײַה וקדושינ, די ווינשען: לשנה טובה תְּקַבְּלוּ, לַחַיִּים טוֹבִים
ורשׁוּם, און פֿיעל אַנדערע. עס פֿערשטעהט זיך, אז די אומגאַנגס-שפּראַך מיט
דער ליטעראַטור-שפּראַך איז אױסגעקומען וער אָפּט ויך צוזאמענזעצטענען, כדי צו
בילדען אײַן וואָרט, און זײַ האָבען געמוזט שׁוים מאַכען און אײַנגעהן אײַנע מיט
דער אַנדערע אױף פֿשרות. ביז דעם פֿאַל איז מױנסטענסטײַל די ענדערונג-פֿאַרמען
די דײַטשישע און די בערגרױפּעמען העברעאישע, למשל: מְמִיתָן, גִּלְגֵּלְען,
תְּרַגְּלֵנִי, גִּלְגֵּלְען, רױפֿ'ן, פֿאַר'ן, בְּרַד'ן, תְּרַד'ן.

אסך ווערטער זענען געבילדעט פֿון העברעאישע נעמען מיט דײַטשישע
הילפס-פֿעללים: זײַן, טהון, האַפּען, מאַכען, ווערען און אַנדערע, למשל:
עַרְב זײַן, מְזוּכָה זײַן, מְפָרְסָם זײַן, מְכַפֵּר זײַן, מוֹחֵל זײַן, חוֹשֵׁד זײַן,
מְבֹרָה זײַן, מְתַרָה זײַן, מְרַעֵשׂ עוֹלָמוֹת זײַן, מְגַדֵּל זײַן, מְחַנְדֵּה זײַן,

פֿטור װערען, ברויז װערען, און בעס װערען, מְשׁוּגַע װערען, אַנאַלְמֵן װערען, אַ יתום װערען, א מצוה מהון, אַנְעִבְרָה מהון, חרפות האַבֵּען, דתונה האַבֵּען, שותפות מאַכֵּען, פֿלֶטָה מאַכֵּען, כִּפְרוֹת שלאַגֵּען, און אזוי װײַטער.

אַנדערע װערטער האַבֵּען זיך אײַנפֿאַך אױסגעבילדעט דורך א צוזאַמענזע- צונג פֿון א העברעאיש מיט א דײַטשיש װאָרט, למשל: ניש'קשה (נישט קשה), של'ימ'מזל (שליס מול), גומ'שבת (גום שבת). אטױל װערטער האַבֵּען זיך אױך צוזאַמענגעזעצט מיט די סלאַװישע צוגאַבען „ניק“— „ניצע“— למשל: חוצפה'ניק, חוצפה'ניצע, עזות'ניק, עזות'ניצע, בעל-עברה'ניק, אשת-איש'ניק, שליממזל'ניצע, וכדומה.

§ 7. נעאַלאַגיומען.

ני געבילדעטע װערטער הייסען „נעאַלאַגיומען“ אזוי לאנג, ביז װאַנען זיי װערען אינגאַנצען אײַנגעװאָרצעלט און אײַנגעבירנעט אין דער שפראך און עס װערט פֿערנעמען, דאָס זיי זענען ני. אזעלכע װערטער זענען דאָ אין ייִדישען זעהר פֿיער, למשל: אײַנפֿלרום, בוטורירקונג און אנדערע.

§ 8. פֿרעמדװערטער.

קײן שום פֿאַלק בלייבט נישט אינגאַנצען אױזאָרירט, ד. ה. אַבגעװנדערט פֿון אנדערע פֿעלקער, נאָר קומט מיט זיי אַפֿט אין בעריהרונג, נעהמט ביי זיי אױבער פֿערשיעדענע בעגריפֿען און ערפֿינדונגען און צוזאַמען דאַמיט אױך די נעמען פֿון די בעגריפֿען.

אזעלכע נעמען איז דאָ אין יעדער שפראך זעהר פֿיער. אױבערהויפֿט זענען דאָס פֿערשיעדענע מעכנישע נעמען, מערמינען, ד. ה. ספעציעלע נעמען אין דער װײַסענשאפט, קונסט, מעכניק און א. װ. די צאָהל פֿון די דאָזיגע װערטער װערט אַלע מאָל גרעסער. מיר ברענגען דאָ אײַניגע אזעלכע: פֿאַקאָמאַטיוו, מעלעפֿאַן, מעלעגראַף, מיקראַפֿאָן, מעלעסקאָפֿ, מיקראַסקאָפֿ, מאַטעמאַטיק, פֿיזיק, מעכאַניק, העמיע, עקאָנאָמיע, סאַציאַלאָגײַע, פֿלאַסטיק, אַרטיסט, סצענע, פֿראַלעטאַריאַט, בור-זשוואַיע, קלאַס, פֿאַרק, קאָנגרעס, קאַנפֿערענץ, רעװאָלוציע, עװאָלוציע.

אזעלכע װערטער שטאַמען אַם מײַסטענס פֿון לאַטיין אָדער גרײַכיש.

§ 9. דאָס בענוצן זיך מיט פֿרעמדווערטער.

פֿרעמדע ווערטער האָט יעדע שפּראַך. מען דארף זי אָבער בענוצן אין דער מאַס און נאָר דאָן, ווען זי זענען אונבעדינגט נויטיג.

אין ייִדישען אָבער מוז מען נאָך אונטערשיידען יענע פֿרעמדווערטער, וואָס ווערען גענומען ביים פֿאָרק, צווישען וועלכען סײַר וואָהנען, אין דערציײַט, ווען פֿאַר דעם זעלבן בעגריף איז שוין דאָ אַ וואָרט אין ייִדישען אָדער אין העברעאישען, כּמשׁל: אַ פֿעטער, אַ מײַקעט פֿון ענגלישען (אנשטאַט אַ בריִעה, אַ קארטע) וואָפּראַם, זאַפּאַך, אָבשמשעסמוואָ, פֿון רוסישען (אנשטאַט שאלה=פּראַנץ, רײַח. געזעלשאַפֿט), זאַדאַניע, פֿאַוועטשע, פֿון פֿאַרנישען (אנשטאַט אויפֿגאַבע, לופֿט), און אזוי ווייטער.

אזעלכע ווערטער מוז מען אונבעדינגט אויסמיידען אין דער ליטעראַטור-שפּראַך, סײַדען ווען מען וויל דערמיט האַראַקטעריזירען דאָס לעבען, די מנהגים, אָדער נאָכמאַכען די שפּראַך פֿון די דאָזיגע יידען, וואָס וואָהנען אין דעם אָדער יענעם לאַנד, אין דער אָרער יענער געגענד.

יעדענפֿאַרס איז שוין בעסער „פּוֹתֵר צו זײַן אַ שאַה“, אײַדער „ריעשען אַ וואָפּראַם“, אָדער „ראַזיאַשניען אַ קוועסטיע“... דען דאָס ערשטע קאָנען פֿער-שטעהן די יידען אין אַלע לענדער, ווערענד די לעצטע פֿערשטעהען נאָר יידען, וואָס וואָהנען אין רוסלאַנד אָדער אין פּוילען.

קאָן דען, כּמשׁל, אַ גאַליציאַנער ייד פֿערשטעהן אזאַ מין לשון: די בעסעדיע איבער דער פּרײַזשניע, וואָס די רבנים אומשאַטטעווען ניט אין דער דוויזשעניע, איז פֿאַר אונזערע משׁוטאַמעלעס צו וועניג פּאַניאָמאַנע. (אַ אײַנזשע. אַנטוואָרט פֿון דער רעדאַקציע פֿון „יוד“ אײַנעם, וואָס האָט אַרײַנגעשויקט אַ ייִדישען אַרטיקל מיט בלוז רוסישע ווערטער). אָדער אזאַ רעדע: „הײַנט האָבען מיר, גאַספּאַדאַ, אַ סודגעס דייען מן השָׁמַיִם, הײַנט ווערען פֿערעסמאַטרעוועט אַלעמעס גרעכעס, אַ פּאַטאַמו, בראַמאַ, מווען מיר זײַד קאַיען, מאַק קאַק ווען מען קאַיעט זיך, פּראַשנאַיעט באַח! (ראַסאַנצײַטונג“, אַ מוסער פֿון אַ גיקאַלאָגיעווער סאַלדאַטס אַ דרישה אין שגל פֿאַר תּקעוּת).

אָדער זאַלען די יידען אין רוסלאַנד פּרובען פֿערשטעהן אַט דאָס דאָזיגע לשון פֿון ייִדישע צײַטונגען אין אַמעריקאַ:

דער בומשער, אַנווערענדיג דעם משאַנס צו בעקומען דעם דזאַב בײַ דיעזען קעפּמײַקעריל, איז ער זיך קנשב, פֿערלאָזט די שאַפּ און זאָגט צו צו זײַן אַ גוד באַי. (די צוקונפֿט).

§ 10. האַמאַנימען און סינאַנימען.

האַמאַנימען הייסן ווערטער, וועלכע האָבען נישט בלויז איין בעדייטונג, נאָר אייניגע פֿערשידענע בעדייטונגען. צױם ביישפּיעל: פֿערל - אַ ציהרונג און פֿערל - אַ נאָמען פֿון אַ פֿרוי; שלאָם - פּאלאז, שלאָם - אויפצוהענגען אויף דער טהור; שלאָסער - צו אַ שלאָס, און שלאָסער - צו אַ בור; אַ קאָם - צו קעמען זיך, און אַ קאָם - ביי אַ האָהן אויפֿן קאָפּ; אַרױם - צו רױסן, אַרױם - 20 לױועס פּאָנער; הױמערל - אויפֿן קאָפּ, און הױמערל - צוקער; באַנק - צױם זײַגען, און באַנק - אַ געלד-בױראָ.

דאָגעגען וויעדער זענען דאָ בעגריפֿען, וואָס האָבען צו עטליכע נעמען. אָדער מען בענוצט פֿאַר זײַ ווי ייִדיש-דייטשע, אזױ אויך העברעאישע נעמען, כּמשל: רײך-פֿערמעגליך; שטאַרק-מעכטיג; עושר - גביר - נגיד; אַרױמאן - עני - אַבױן. אזעלכע ווערטער הייסן סינאַנימען (שמות נרדפים). אַסך סינאַנימען פֿערמאָגט די העברעאישע שפּראַך, און אַפּטמאָל ווערען אייניגע אזעלכע סינאַנימען בענוצט אין ייִדישען אויף אַ מאָל, אום צו פֿערשטאַרקען דעם געדאַנק, כּמשל: עני וַאֲבױן, ששון וַשׁמחה, יגון וַאֲנחה. כּבֹּב וַשִּׁקָר, אַמת וַאֲדָק, ופּדומה.

§ 11. רעדען און שרײַבען.

דער צוועק פֿון רעדען און שרײַבען איז בעקאַנט צומאַכען דעם צווייטען מיט די געדאַנקען, וועלכע זענען בעוואוסט דעם רעדנער אָדער דעם שרײַבער. יעדער געדאַנק קאָן ווערען ענטוויקעלט קורצער און לענגער. אָבער ביי בירע פֿעלע מוז ער זײַן גענוג דייטליך, פֿאַלקאָם און פֿערשטענדליך. די פֿאַרקאָמענהייט און פֿערשטענדליכקייט פֿון געדאַנק זענען פֿלל נישט אָפהענגיג אָן דער צאָהל פֿון די ווערטער. רױכטיג ווי מען קאָן נישט פֿאַלקאָם אויסדרוקען דעם געדאַנק מיט וועניג ווערטער, דאָרט וואו מען ברויכט פֿיעל, פּונקט אזױ ווערט דער געדאַנק נישט קלאָר און אַ מאָל גאָר אונפֿערשטענדליך, ווען ער ווערט אויסגעדרוקט דורך צופֿיעל ווערטער, וועלכע זענען אַבערױג. פֿאַלקאָם און פֿערשטענדליך ווערט יעדער געדאַנק נאָר דאן, ווען ער איז רױכטיג געבויט, און ווען זײַן אַנהאַלט איז גענצליך אויסגעדרוקט. כּדי צו פֿערשטעהן רױכטיג אויסדרוקען אַ געדאַנק, מוז מען אומבעדיינגט וויסן די אלע פֿעללים ווענען זאָן.

§ 12. זאץ.

יערער געדאנק, וועלכער איז אויסגערדיקט מינדליך אָדער שרייבטליך, הייסט זאץ.

אין יעדען געדאנק געפינט זיך שטענדיג אַגעגענשטאנד, וועגען וועלכען מען רעדט, און אַגעוויסע פֿעולה אָדער אַנאָיגענשאפט, וואָס מען דערצעהלט וועגען דעם אַגעגענשטאנד, למשל:

„דער פֿאַטער קומט“. די פֿאַר ווערטער דריקען אויס אַגעדאנק, דעריבער הייסט עס זאץ. אין דעם זאץ ווערט גערעדט וועגען „פֿאַטער“ און עס ווערט דערצעהלט זיין פֿעולה: וואָס טהוט דער פֿאַטער? — ער „קומט“.

„דאָס קינד איז קלוג“. דאָ האָבען מיר וועדער אַ זאץ. עס ווערט גערעדט וועגען „קינד“ און עס ווערט דערצעהלט זיין אַיגענשאפט: ווי איז דאָס קינד? — „קלוג“.

דער אַגעגענשטאנד, וועגען וועלכען עס ווערט גערעדט, הייסט סוביעקט. (נישט), און אַנטפֿערט אויף די פֿראַגען: ווער? וואָס?

דאָס, וואָס ווערט דערצעהלט וועגען אַגעגענשטאנד, הייסט פֿרעדיקאט (נישט) און אַנטפֿערט אויף די פֿראַגען: וואָס טהוט דער אַגעגענשטאנד? וואָס טהוט זיך מיט איהם? ווי איז ער? למשל:

דער שולער שרייבט. דער לעהרער לערענט. מינט איז שוואַרץ. דער אָפּעל איז רויט. דאָס הויז ברענט. דער בוים איז אינגעפֿאלען.

אין די דערמאָנטע ביישפּיעלען זענען די ווערטער: שולער, לעהרער, מינט, אָפּעל, הויז, בוים סוביעקטען, ווייל וועגען זיי ווערט גערעדט און זיי אַנטפֿערען אויף די פֿראַגען: ווער? וואָס? און די ווערטער: שרייבט, לערענט, שוואַרץ, רויט, ברענט, אינגעפֿאלען — פֿרעדיקאטען, ווייל זיי אַנטפֿערען אויף אַינע פֿון די פֿראַגען: וואָס טהוט ער? וואָס איז מיט איהם? ווי איז ער?

אנמערקונג: צווישען סוביעקט און פֿרעדיקאט געפינען זיך אמאָל פֿערבינדונגס-ווערטער: למשל: דער טאָג איז לאנג. די נעכט זענען קורץ. דער שולער האָט געלערענט. די שולערין וועט קומען. די ווערטער: איז, זענען, האָט, וועט, זענען און די דערמאָנטע ביישפּיעלען פֿערבינדונגס-ווערטער, וועל זיי פֿערבינדען צוזאמען דעם סוביעקט מיט דעם פֿרעדיקאט.

§ 13. הויפטמיינלען און נעבענמיינלען פֿון זאץ.

דער סוביעקט און פרעדיקאט הייסען הויפטמיינלען פֿון זאץ, ווייל אָהן זיי קאָן זיך קיין זאץ נישט צוזאמענשמעלען, דען ווען עס פֿעהרט דער סוביעקט, האָבען מיר נישט וועגען וועמען, אָדער וועגען וואָס צו רעדען; פֿעהרט דער פרעדיקאט, איז נישטאָ וואָס צו רעדען וועגען סוביעקט.

דאנענען אָבער געפֿינען זיך עפֿטער אין זאץ ווערטער פֿון אַ צווייטער מדרגה, אָהן וועלכע דער זאץ שטעלט אויף אַ געדאנק גאָר נישט גאָר גאנץ און פֿול. אַזעלכע ווערטער הייסען נעבענמיינלען פֿון זאץ.

נעבענמיינלען גיבט עס אין זאץ פֿאָלגענדע: 1) אַטריבויט (אויגענשאפטס און אנגעהעריגקייטס ווערטער). 2) אַפֿיעקט (ערגעניצונגונגס ווערטער). 3) אַדווערבוים (אומשטאנדס ווערטער, אָדער בעשטימונגס ווערטער).

דער אַטריבויט בעצויכענט די אויגענשאפטען אָדער די געהעריגקייט פֿון די גענענשאַטאנדען אין ענטפֿערט אויף די פֿראגען: וועלכער? וועלכע? וועלכעס? וועמען? רמשי: דער פֿליסיגער (וועלכער?) שילער לערענט. די טרניע (וועלכע?) מאַכטער איז געקומען. דאָס קליין קינד (וועלכעס?) שמעהט. אונזער (וועמען?) פֿאָטער איז אוועקגעפֿאהרען.

דער אַפֿיעקט מאַכט גאנץ דעם זאץ און ענטפֿערט אויף די פֿראגען: וועמען? וואָס? פֿון וועמען? פֿון וואָס? צו וועמען? צו וואָס? מיט וועמען? מיט וואָס? וועגען וועמען? וועגען וואָס? רמשי:

די שילער זענען אוועק (פֿון וועמען?) פֿונ'ם לעהרער. די אַרבייטער זענען אוועק (פֿון וואָס?) פֿון מאַשין. מיטום האָט זיך ערגעהנטערט (צו וואָס?) צו ירושלים. מיטום מיט זיין חיל (מיט וועמען?) האָט קרוב געמאַכט (וואָס?) דעם בית המקדש. ביר האָט געזען געווען (וועמען?) גרייזן. מיר רעדען (וועגען וועמען?) וועגען אונזער ברודער.

דאָס אַדווערבוים בעשטימט: 1) די צייט פֿון דער פעולה (אַרבייט-ווערבוים). 2) דעם אָרט פֿון דער פעולה. 3) די פֿאָרם פֿון דער פעולה. 4) די סבה, צוליעב וועלכער די פעולה איז געטהון אָדער נישט געטהון געוואָרען. 5) דעם צוועק פֿון דער פעולה.

דערזיבער גיבט עס: 1) אַדווערבוים פֿון צייטבעשטימונג. 2) אַדווערבוים פֿון אָרטבעשטימונג. 3) אַדווערבוים, וואָס בעשטימט די פֿאָרם פֿון דער פעולה. 4) אַדווערבוים, וואָס בעשטימט די סבה פֿון דער פעולה. 5) אַדווערבוים, וואָס בעשטימט דעם צוועק פֿון דער פעולה.

דאָס אַרדווערבוים פֿון צייטבעשטימונג ענטפֿערט אויף די פֿראַגען:
ווען? ווי לאַנג? פֿון וועלכער צייט? ביז וועלכער צייט? למשל: מיר
האַבען הינט (ווי?) אַ גאַנצען מאָג (ווי לאַנג?) פֿון אַכט פֿריהמאָרגענס
(פֿון וועלכער צייט?) ביז אַכט אָווענדס (ביז וועלכער צייט?) געשאַצירט אין
וואַרד.

דאָס אַרדווערבוים פֿון אַרטיבעשטימונג ענטפֿערט אויף די פֿראַגען: וואוּ?
וואוּהיין? פֿון וואַנען? למשל: דוד המלך האָט געוואוינט (וואוּ?) אין
ירושלים. די יידען זענען אַרויס (פֿון וואַנען?) פֿון מצרים און אוועק (וואוּהיין?)
אין כּנען.

דאָס אַרדווערבוים, וואָס בעשטימט די פֿאָרם פֿון דער פעולה, ענטפֿערט
אויף די פֿראַגען: ווי אזוי? אויף וועלכען אָפֿן? למשל: דער טיש שטעהט
גרייך. דער שילדער שרייבט זען.

דאָס אַרדווערבוים, וואָס בעשטימט די סבה פֿון דער פעולה ענטפֿערט אויף
די פֿראַגען: צוליבע וואָס? צוליבע וועלכער סבה? למשל: דער שילדער
קומט נישט צוליבע זיין קרענק. די הענד זענען פֿערפֿוירען פֿון קעלט.

דאָס אַרדווערבוים, וואָס בעשטימט דעם צוועק פֿון דער פעולה ענטפֿערט
אויף די פֿראַגען: צו וועלכען צוועק? פֿאַרוואָס? למשל: דער סוחר איז
געקומען אין וואַרשע (צו וועלכען צוועק?) קויפֿען סחורה. נאָפֿאַרעאָן איז
געקומען אין רוסלאַנד מלחמה האַלמען.

אויסער דעם קאָנען נאָך אַרײַנקומען אין זאָן ווענדונגס-ווערטער,
למשל: קום אַהער, מיין קינד! ברענג מיר, דוד, דאָס בוך. אין די פֿי-
שפּעלען זענען די ווערטער: „מיין קינד“, „דוד“ ווענדונגסווערטער, וועל צו
זי ווענדעט מען זיך מיטן געשפּרעך.

ווענדונגסווערטער טוילען זיך שטענדיג אָב אין זאָן מיט אַ קאָמאָ.

§ 14. איינפֿאַכער און צוזאַמענגעזעצטער זאָן.

ווען דער זאָן בעשטעהט נאָר אויס אַ סוביעקט און אַפּרעדיקאַט, ווי
למשל: „דאָס קינד שלאָפֿט“, הייסט ער אַרײַגער איינפֿאַכער זאָן. ווען אָבער
אויסער די הױפּטטיילען קומען אַרײַן אין זאָן אויך נעבענטיילען, ווי למשל:
אונזער גוטער פֿריינד איז הינט געקומען פֿון בערלין“, הייסט ער

אניער ווינטערטער אינפאכער זאץ. ווען צוויי זאצן זענען שטארק פערבונדען מיט זייערע געדאנקען און איינער ערקלערט דעם צווייטען, הייסט עס א צוזאמענגעזעצטער זאץ. למשל:

אז ער געהט דורך די גאס אינגעהויקערט אונטערן קאסטען סחורה, זעהט מען איהם נישט ארויס. (י. ל. פרי.)

דער הויפט געדאנק אין דאָ דער צווייטער טייל: זעהט מען איהם נישט ארויס. דער צווייטער טייל פון זאץ קומט צו ערקלערען, ווען מען זעהט איהם נישט ארויס, דערצויער הייסט ער זענען אָדער נעבען זאץ. ביידע זאצן צו זאמען הייסען צוזאמענגעזעצטער זאץ.

§ 15. פּעריאָדישער זאץ.

אבערונדער קלאס פון צוזאמענגעזעצטע זאצן בילדען די פּעריאָדישע. דאָס זענען אועלכע צוזאמענגעזעצטע זאצן, וואָס זענען גרויס און קונסטפלאַ אײס=געבויט און בעשטעהען פון צוויי הויפטטיילען. דעם ערשטען טייל לײענט מען געווענליך העכער, דעם צווייטען - ניעדריגער. די הויפטטיילען אכטן קאָנען אויך בעשטעהן פון אייניגע זאצן אָדער גליעדער, למשל:

- פאר איך, מינע אַרומע ברודער און שוועסטער,
- וואָס זענען צווייטע און צו שפּרויט אויף דער וועלט,
- וואָס קרובען און בלאַנען אויף טויענדער וועגען,
- און רעגען, און שטערם, און היץ און און קעלט,
- פאר דיך, אוי, די צבונגער קרעכצער און זיפצער,
- פּאַרשוואַרצער, פּאַרקלאַגער, פּעריאָמערטער יוד,
- טהוט שאלען און זונגען, הילכען און קלונגען
- מיין פרושעס, מיין לעבעדיגע פּראַגהליכעס לועד.

(ש. פּרוג.)

די ערשטע 6 שורות פון דער דאָזיגער פּעריאָדישע בילדען דעם ערשטען הויפטטייל, די לעצטע 2 שורות - דעם צווייטען הויפטטייל. דער ערשטער הויפטטייל בעשטעהט נאָך פון 3 זענענע גליעדער, צוזאמען שטערט עס אויף א פּעריאָדישע.

א צווייטער ביישפּיעל:

קיים גוט אַ שנין די ליכטיגע זון און זומערלעך און דעם לאנד, | מענטשן ווערען ווי נעגעוירען, און דאָס האַרץ פּראַהט זיך זי, | קוקענדיג אויף נאָט'ס וועלט דער שאַנער; || דענסטמאַל הויבט בע יודען זיך אָן די רעכטע אומגענוגע צייט, צו קלאַנגען און פּערגוסען טרעהרען. (מענדעל: מוזר ספרים).

אויך די פּעריאָדע בעשטעהט פֿון צוויי הויפטטיילען, ווי יעדע, אָבער דער ערשטער הויפטטייל בעשטעהט פֿון 2 גליעדער, און דער צווייטער – פֿון איינעם.

די אויסערליכע זייט פֿון אַ ליטעראַרישעם ווערק אַדער זיין סטיל.

§ 16. דער אינהאַלט און די פֿאָרם.

יעדעס ליטעראַרישע ווערק קאָן מען בעטראַכטען פֿון צוויי זייטען: לויט זיין אינהאַלט און לויט זיין פֿאָרם. דער אינהאַלט איז דער געדאַנק, וואָס ווערט אויסגעדרוקט אין דעם ווערק, דאָס וואָס דער פֿערפֿאַסער וויל אונז לאָזען הערען מיט זיינע ווערטער; די פֿאָרם – די אַרט שפראַך פֿון דעם ווערק, די מיטלען, וואָס דער פֿערפֿאַסער בענוצט, כדי אויסצודריקען דעם אינהאַלט. אז מען רעדט וועגען אינהאַלט שיקט זיך צו שטעלען די פֿראַגע „וואָס?“ (וואָס איז דער פֿערפֿאַסער אויסען? וואָס איז זיין מין? וואָס דערזעהלט ער?) וועגען דער פֿאָרם שיקט זיך נאָר די פֿראַגע „ווי אזוי?“ (ווי אזוי דערזעהלט ער? ווי אזוי איבערצייגט אונז דער פֿערפֿאַסער און דער וואַרהייט פֿון זיין געדאַנק?) די פֿאָרם, אָדער די אויסערליכע זייט פֿון אַ ווערק, איז אייגענטליך דאָס זעלבע, וואָס מיר האָבען שוין פֿריהער אָנגערופֿען „סטיל“.

סטיל *stylus* האָט געהויסען אויף לאטייניש אַ שטעקלעך, מיט וועלכען די אלטע רוימער פֿלעגטן שרייבען אויף טאבליצעס. איין זעט און געוועזען שפּוּצִיג, און מיט איהר פֿלעגט מען שרייבען, די צווייטע זעט שטומפֿ (טעמפֿ), כדי צו מעקען מיט איהר דאָס געשריבענע.

פֿערשיעדענע שרייבער קענען האָבען פֿערשיעדענע סטילען, אָבער יעדער גוטער סטיל מוז זיין פֿריי פֿון געוויסע חסרונות און מוז האָבען איינע אייגענע שאַפטען, וואָס מיר וועלען דאָ ווייטער אויסרעכענען.

§ 17. די אייגענשאפטען פון א גומען סטיל.

כדי דער סטיל זאל קאנען אָנגערופען ווערען גוט, מוז דאָס ווערק זיין געשריבען אין אַ ריכטיגער, קלאָרער, דעטליכער און רינגער שפראַך.

(א) די ריכטיגקייט פון דער שפראַך בעשטעהט אין דעם, (1) מען זאל נישט מאַכען גראַמאַטיקאַלישע פֿעהלערן, ווי למשל פֿיער שרײַבען: „די קאַפּ“ אָנשטאַט „דער קאַפּ“, „די הימל“ אָנשטאַט „דאָס הימל“, (2) מען זאל נאָך נישט בענוצען מוט פֿאַרמען, וואָס זענען אָנגענומען אין אנדערע שפראַכען, וועהרענד אין ייִדישען עקזעסטרט פֿאַר זיי אַנאָדער פֿאַרם, למשל: „וואָס עס זאל נישט געשעהן“ (פֿון רוישיצען) אָנשטאַט די ייִדישע פֿאַרם „וואָס עס וועט געשעהן“, „איך האָב דורשט“ (פֿון פֿיליזאָפֿיען) אָנשטאַט „איך בין דורשמיג“. אַזעלכע אַנרײַכטיגקייטען, וועלכע קומען אַרויס דורך דער בענוצונג פֿון פֿאַרמען, וואָס זענען אָנגענומען אין אנדערע שפראַכען, האָבען פֿערשווערענע נעמען, לויט דער שפראַך, צו וועלכער די דאָזיגע פֿאַרם געהערט, למשל: וויפֿיער יאָהר האָסט דו? (אָנשטאַט: ווי אַלט ביזט דו?) (פֿאַלאַזיום), ווי רופֿט מען איך? (אָנשטאַט: ווי הייסט איהר?) (רוסיזיום), איך טהו נישט שרײַבען אָנשטאַט: איך שרײַב נישט (אנגליזיום), א. ה. ו.

(ב) קלאָר אין די שפראַך דאַמאָלט, ווען דער שרײַבער דריקט אויס זײַנע געדאַנקען אין אזא פֿאַרם, דאָס דעם לעזער אין לײַכט זי צו פֿערשטעהן. כדי צו דערגרייכען דעם דאָזיגען ציעל, מוז דער שרײַבער אַלעין האָבען אַ קלאָרען בעגריף וועגען דעם, וואָס ער וויל שרײַבען; צווייטענס, מוז ער זעהן אויסצוגי מיידען אַזעלכע פֿאַרמען, וואָס מען קאָן זיי אויסמיטישען אויף צוויי אָפֿנים, ווי למשל: נעכטען האָט בעמערקט די שוועסטער דאָס קינד (דאָ ווייס מען נישט, ווער האָט וועמען בעמערקט). דער זיהן פֿון מיין ברודער, וואָס איז פֿאַר אַ יאָהרען בײַ מיר געוועזען, איז נעכטען געקומען. (ווער איז פֿאַר אַ יאָהרען געוועזען? דער ברודער אָדער זיין זיידע?)

אַלסער און אַ צושטענדער, און אין איינציגער און ער, אַ בײַזייד, דאָס הויסט, מיר האָבען געהאַט אַ הויז איהם נאָך אַ יונגעל, ער האָט געהויסען אייזיק. בעדאַרף נאָך טרעפֿען אַנאָמליק, מען האָט איהם (וועמען?)

אלטערין אָדער אייניקל? אַבבערגעלאָזט אונזעם אַלען. (אזוי רעדט דער העלד פֿון שלום עליכם'ס „פרוור“).

ג) דייטליך איז די שפראך, ווען מען בענוצט נאָר די ווערטער, וועלכע בעצחנען ריכטיג דעם בעגריף, וואָס מען וויל אויסדריקען. דערצו מוז מען זיך ריכטיג בענוצען מיט די סינאָנימען (9. §), דען, האָטש זיי האָבען כמעט די זעלבע בעדייטונג, קאָן מען זיי פֿאַרט נישט בענוצען איינעם אָנשטאַט דעם אנדערן, למשל, „ענטדעקען“ און „ערפֿינדען“ זענען סינאָנימען; צווישען זיי איז אָבער דאָ אַ חילוק: „ענטדעקען“ קאָן מען נאָר דאָס, וואָס עס געפֿינט זיך אויף דער וועלט פֿערטיגערדיג, נאָר מיר ווייסען נישט דערפֿון, און „ערפֿינדען“ קאָן מען עפעס אַניינעם, וואָס ביי יעצט האָט עס נאָך נישט עקזיסטירט.

נישטאָן האָט „ענטדעקט“ דעם כּח המושך (אנציהונג-בראָט), קאָלומבוס האָט „ענטדעקט“ אמעריקא. דאָגעגען האָט מאַרקאָנו- „ערפֿינדען“ דעם טעלעגראַף אָהן דראָט, עדיסאָן האָט „ערפֿינדען“ דעם פֿאָאָגראַף.

מען קאָן נישט זאָגען „ערפֿינדען“ אמעריקא, „ענטדעקט“ דעם פֿאָאָגראַף, אזוי ווי מען קאָן אויך נישט זאָגען „א פֿרוש בנד“ און „אני ברױט“, האָטש „פֿרוש“ און „ניי“ זענען סינאָנימען.

ס'איז פֿאַרהאָן אַ פֿך מענשען, וועלכע קענען זיך נישט אויסדריקען דייטליך אין קורצען, און בענוצען אָפֿטמאָל איבריגע ווערטער נאָר אָהן אַ שום נויטיגקייט, איז פֿאָרם שרייבען אָדער רעדען הייסט פֿלעאָנאָזמען-איבערפֿי-
לונג, (פֿון גרוישישען), למשל:

איך האָב עס אַלען געזעהן מיט מינע אייגענע אויגען;
ער איז ביי מיר אַ פֿון יחד, און און איינציגער, כּ'האָב נישט
מעהר קיין קינדער;

די הויסטאָריע פֿון דער געטויכטע איז אזא טעשע: אַלען בון אויך אַ
מעזערעטשער פֿון מעזערעטש, אַנולד בון אויך, דאָס הויסט אַנע-
באָרענער, ווי מען זאָגט, אַמאָפֿעווקער, אַנקיב אַ צינגער ובענער

הויסט דאָס אַ וואָראַטולעווקער, דאָס הויסט אַמאָל בון און נישט הוינט געדאכט
געזעסען אין וואָראַטולעווקע בון און, נאָר הוינט זיין און אין מעזערעטש.
(דער אויבענדערמאָהנטער הערד פון שלום עליכם).

אָועלע פּלעאָנאָמען געפֿינט מען ועהר פֿיער אין שלום עריכ'ס מאָנאָ-
ראַגען, און וועלכע ער קאָזט זיינע העלרען רעדען מיט זייער פשוט'ער, טעגרי-
כער שפראך.

דעם אויבענדערמאָהנטען זאָן וואָלט מען געקאָנט גאָנג דיטריך אויס-
דריקען אויף אזא אָפֿן:

די מעשה איז אזוי: געבוירען געוואָרען בון און אין מאָעפֿעווקע, יעצט
וואָהן און אין מעזערעטש, נאָר אַמאָל האָב און געוואָהנט אין וואָראַטולעווקע
און דערנאָך בון און דאָרט פֿערשריבען.

ווען מען חור'ט איבער דאָס אייגענע וואָרט דורך זינס אַסינאָנים אָדער
דורך אַוואָרט פֿון זעלבען שורש, הייסט עס מ'זיט אַלאָגיאַע, - די זעלבע
ווערטער, (פֿון גריכישען), למשל:

אַנאַלטער זקן; אַ יונגער יונגערמאַנטשוק; אַ נישט געוויבטער
באָור; ער האָט נישט קיין אַרבייט און קיין בעשעפֿטיגונג; דאָרט איז
דאָ אַ לודניג, נישט פֿערנומען אָרט; אַנאַרומיז אַרומאַן א. נ. ו.

(ד הייז איז די שפראך, ווען מען בענוצט זיך מיט פֿרעמד=ווערטער (8 §).
נאָר דאָמאָלס, ווען מען געפֿינט נישט פֿאר'ן געדאַנק, וואָס מען וויל אויסדריקען
קיין פּאַסענדען אויסדרוק אין ייִדישען, נעאַלאָגיאַמען (7 §) זאָל מען נאָר דאָמאָרם
איינפֿוהרען, ווען עס איז אונבעדינגט נייטיג און אויך מיט אַמאָס, פֿדי נישט
אויף אַ מאָל צו פֿערוואַרפען דעם לעזער מיט נייע, בון יעצט איהם אומבע-
קאַנטע ווערטער. אויספֿוהרליכער איז וועגען דעם שוין גערעדט געוואָרען
פֿריהער (9.7 §).

§ 18. פֿעריאָדישע און אונפֿעריאָדישע שפראַך.

מיר האָבען דאָ אויסגערעכענט אלע בללים, וועלכע מווען ווערען שטרענג
אַפֿגעהיט פֿון יעדען שרייבער. וואָס אַנבעקאַנט דעם בוי פֿון די זאָגען און

ווי זיי ווערען צוזאמענגעשטערט, דאָס ווענדעט זיך שוין אָן שרייבער אַלעין,
אָן זיין געשמאַק און אָן דער זאך, וואָס ער בעהאַנדעלט. וויל ער, קאָן ער
זיך בענוצען מיט פּעריאָדישע זאַצען, ווען דאָס שטערט נאָר נישט דעם
לעזער דימליך צו פּערשטעהן דעם אינהאַלט; ווי ער, קאָן ער זיך
בענוצען מיט קורצע אונפּעריאָדישע זאַצען.

מיר ברענגען דאָ 2 ביישפּיעלען פֿון פּעריאָדישער און אונפּעריאָדישער
שפּראַך, און ביידע זענען גלייך שען און קונסטפֿאַר:

אונפּעריאָדישע שפּראַך.

א וומער-אָוועג אויפֿן דאָרף.

אויפֿן ברעג פֿון טיך זיין איך, און שאַטען פֿון וואַלד.
בלוטנאָג און אונטערזענאָנגען די זון, זולבֿען בלאַס און אַרויסגעשוואַמען די
לבנה ...

און קרוסטאַלענגעס וואַסער-שפּוועגעל שלאַנט זיך אָב דער הומעל ... אין דער
אַבערשפּוועגעלער זעהט ביר אויס שענער, פֿינער און עכטער ... אַ שאַר וואָס
ער אַרעוויסט זיך אַפֿט! אַ שטול ווונטעל טרובֿט, דער וואַסערשפּוועגעל הויצט
זיך, רונצעלט, שרומפט אַינן ...

שטול רוישען די בלעטער, שטול צוטערן די וואַסער-רעדליך אויפֿן טיך ...
שטול גוסען אויס די בלוטען זוער אַטהעם, שטול ... פֿון וויטען, טרולערט אַפעס
אַ פּויגעל ...

איך זיין ווי פּערזשופֿט ... איך אַטהעם אויף אַ נייער וועלט, און אַנאָדערער,
רוינער, הילונגער לופֿט. פֿריש איז דאָ אַלין אין נפֿ, ווי ערשט פֿון בעשעפֿערס
הענד אַרויס ...

עס בענגט זיך דאָ אַזוי זום ... מען קרוענט דאָ אַלין אַזוי ווונדערצוגלועב,
עס גיעסט זיך אַזוי אַלין צוזאַמען מיט דער נשמה ...

אַ שוואַרצער פֿלעק בעווייזט זיך אויפֿן טיפֿעל פֿון וויטען ... אַ קלונער
פּושער-קאהן ... דאָס וואַסער רוישט עס לעבלוך אַרום, עס בעוואַרפט עס מיטן
שוים ווי מיט ווייסע דראָבנע בלומלעך, און די פּאָליע לעכצט אין קוישט עס
אויס אַלע גלועדער ...

(י. ל. פּרין).

פערזאנלישע שפראך :

די זון איז דערוועיל אויפגעגאנגען זעהר שגן אין האָט אַראָפּגעקוקט מיט איהר לובטונגען פנים אויף די וועלט. איין קאק איהרער האָט ציגעגעבען א שטוק געזונד, מחנה געווען אוטלובע זאך בעזונדער. בוימער און גראַז האָבען עפּוס וווּ זום געשמובעלט, אונדער די גרויסע טרעהרען טוי פֿון בניאכט זענען נאָך נישט אויסגעטרוקענט, אקוראט וווּ קלויגע קונדער צולאָבען זיך פּלוצלינג פּרעה- לוך און מיטען געווען פֿון אַ בלושטשענדונג צאצקעלע, בשעת טרעהרען וווּ די באָבען שטעהען זי נאָך אין די אויגען. די פֿעלד פּונגעלעך האָבען געשווינד זיך געטראָגען און דער לובט, געשפּולט אין געזונגען ארום בנימונ'ן, גלויב וווּ וועלטען געזאָגט: „קומט, לאָמיר זונגען, שאלען אין דערפּרעהען דעם פּינעם פּארשוין נעבען די ווינדמוהל! דאָס איז בנימון אלעוון, דאָס איז בנימון דער טינגע אַראָוועקער, דער אלפּסנדר מוקדון פֿון זיין צייט, וואָס ער פֿערלאָזט זיין פּאָטערלאַנד, וואַרפֿט אַוועק וועב אין קונדער אין געהט אין גאָט'ס של'הזות, וואוּהן די אויגען טראָגען! אָט שטעהט דער גרויסער בנימון, וואָס ער איז וווּ די זון ארום פֿון זיין געצעלט אין פּרעהט זיך וווּ אַ גאָר צו לויפֿען אין וועג מיט זיין פּעקעל און דער האַנד! ער איז שטארק וווּ אַ לעמפּערט אין גרונט וווּ אַנאָדלער צו טהון דעם רצון פֿון אונזער פּאָטער און הומעל! זונגט, שפּולט: טורולו-לו-לו, טורולו, טורול! שאלט, זונגט אין דערפּרעהט זיין האַרץ! ... (מענדעל'ס מו"ס).

§ 19. לאַקאָניזמוס.

אויסדרוקען און זאצען, וועלכע זענען זעהר קורץ אין שאַרף געפאסט, הייסען לאַקאָנישע (אויפֿ'ן נאָמען פֿון אַ פּראָוויניץ אין אלמען גרויבעגלאַנד - לאַקאָניקע - וואָס איהרע אינוואַהנער פֿלעגען זיך אויסדרוקען קורץ אין שאַרף), ל'מוש': **געזאָגט, געטהון; מיט איהם אָדער אויף איהם**, (אזוי האָט געזאָגט אַ טויטער זיין ספּארטאָ, די הויפּטשמאַט פֿון לאַקאָניקע, צו איהר ווהן, די ה. אָדער ער זאָל קומען „ט איהם", מיט'ן פּאָנצער, אָדער מען זאָל איהם ברענגען „אויף איהם", אויפֿ'ן פּאָנצער, ט מיינטען).

§ 20. די מעלות פֿון אַ שענעם סטיל.

מיר האָבען שוין ערקלערט, אז ריכטיג, קלאָר, דיטליך און ריין מוז געשריבען ווערען יעדעס לויטעראַרזשע ווערק, סײַ עס בעשעפֿטיגט זיך מיט אַ וויסענשאַפֿטליכע פֿראַגע, סײַ עס איז אַ פֿעשרייבונג פֿון עפֿעס אַ זאך, אָדער זאָגאַר אַ ברויף צו אַ פֿריינד. די שפראך אָבער פֿון דער שענער לויטעראַטור, און איבערהויפֿט פֿון דער פּאָעזיע, מוז נאָך בעזיצען אין אַ גרעסערע אָדער קלענערע מאָס אַנדערע מַעלות, וועלכע פֿערפּוזען די שפראך, געבען איהר צו קעפֿערדיגקייט, ווייַלקייט און מאַכען זי אַנגענעהם און שען קלינגענד פֿאַר'ן אויער פֿונ'ם הערער אָדער לעזער.

די ראַזיגע מעלות זענען: (1) די בולדליכקייט אָדער די שולדעריגקייט פֿעהונקייט, (2) די האַרמאָניע.

§ 21. די שילדערונגספֿעהונקייט.

די בילדליכקייט אָדער שילדערונגספֿעהונקייט פֿון דער שפראך בעשטעהט אין דעם בענוצען אייפֿן ריכטיגען אָרט פּאַסענדע אויסדריקע און ווערטער, וועלכע שילדערען פֿאַר אונז קעבענדיג די בעשריבענע זאַכען, אז זיי שמעלען זיך אונז פֿאַר אין די געדאַנקען גאַנצערהינד, פּונקט ווי מיר וואָלטען זיי זעהן פֿאַר די אויגען.

ערייַכען דעם ציעל קאָנען נאָר אַזעלכע שרייבער, וואָס זענען בענאַכט פֿון דער נאַטור מיט אַ גרויסער איינבילדונגס־קראַפֿט און פֿאַנטאַזיע. די אַרטען אויסדריקע און ווערטער, וועלכע אַזעלכע שרייבער בענוצען, פֿדי צו פֿערגרעסערען די בילדליכקייט פֿון זייער סטיל, זענען פֿערישערען און האָבען אייך פֿערישערענע נעמען.

§ 22. ווילקלאַנג.

אַ ריכטיגע שילדערונג ווערט פֿיער מאָל געשאפֿען דורך ווילקלאַנגערע, גוט צוזאַמענגעשמעלטע ווערטער, וועלכע דריקען אויס עהנליכע קלאַנגען, ווי די פעולות, וועלכע ווערען געשיכדערט; דורך פּאַסענדע און ריכטיג צוזאַמענגע-

שטעקטע ווערטער קאן דער פאָעט אבערגעבען דעם רויש פֿון וואסער, די שטיקלייט אין דער רופט, דאָס געזאנג פֿון פֿויגער און דאָס גלייכען.

אלס ביישפּיעל ברענגען מיר צוויי שטיקלעך פֿון פֿרײַם באראדא „מאָניש“:

און גאנצען א צעהנדלונג,
צו צעהלען אויף פֿונגער!
עס בייסען די ציגען
די דעכער פֿאר הינגער!

און שטול ווי א קברות;
מענשען ווי מתיים;
קוין גאָה, קוין פֿאָה,
מען לעבט פֿון פֿענטיים.

און קעגנרייך פֿילון,
הארט בי דער גרענוי,
לוענט זיך א שטעדטעלע
נרוים ווי א גענוי.

און קוים וואָס מען זעהט עס,
מען הערט עס אויך זעלטען;
היזלעך ווי נוסלעך,
פֿון שמות געצעלטען...

די פֿאַר שטראַלען ציהען זיך לאנגזאַם. ווי א שלאָף פֿון א מיעד קלונ
שטעדטעלע. עס דאַכט זיך, מען מערקט דאָס זאָרגען פֿון די מיעדע, אָבנע-
לאָזענע, צו גאַרנישט-פֿעהונגע בעלי-בתיים פֿון קלונגעם שטעדטעלע.

דאָגעגען הערט מען אין דעם שטוקעל, וואָס מיר ברענגען וויטער דאָס
מראַמפּוויטען, דאָס לויפֿען פֿון די פֿערד, דאָס קנאַקען פֿון בייטש און קלונגען פֿון
גלעקלעך, — מיט איין וואָרט, אלעס וואָס עס ווערט דאָ געשילדערט, הערט,
דאַכט זיך, דער לעזער, עס שמעהט פֿאַר איהם ווי לעבעדיג, ווען ער קענט די
דאָזיגע פֿאַר שורות:

וואָס בלאָזט עס און פֿיכט,
וואָס דינערט אין קנאַלט?
צו פֿלאַצען די דעמדעס
און סאַסנעס און וואַלד?
עס פֿיכט און קנאַלט,
עס זעצט, עס קנאַקט,
עס יאָגט אַנַעקסטראַ=
פֿאַסט פֿון טראַקט!

טראַ-ראַ-ראַ, טראַח!
וואָס איז געשעהן?
צו האָט נישט דאָרט עמוין
משוחין געזעהען?
ווען בלאָזט מען דען שופֿר?
דאָך אלול, נישט תּמיו:
צו איז ער משונֿע
געוואָרען דער שמיט?

עם שפרוצען די פאדקאוועס
פונקען און פויער .
עם שלאנגעלט ונד , קנאקט
אָהן נחמים , די פיטש!
מע'שטעהט מיט די אָפענע
מילער : וואָס טיטש ?

אָה! ווער האָט אזא
קלונגען געהערט ?
ווער האָט געזעהן אזוי
פלוהען פוער פֿערד ?
עם קלונגען די גלעקלעך
וואָס אמאָל פרייער ,

§ 23. רעמאָרישע פֿיגורען .

אנדערע מיטעל, וואָס פֿערגרעסערען די שילדערונגסראַפּט פֿון דעם
סטיל, זענען די דאָזיגע שפראַכפֿארמען, וואָס ווערען אָנגערופֿען רעמאָרישע
פֿיגורען, אזוי הייסען ווערטער און אויסדרוקע, ווען זיי קומען נישט אין זייער
געווענהאַליכען, נאָר אין אנאָדערען זין, אָדער ווען זיי ווערען בענוצט נישט
אויפֿן געווענהאַליכען שטייגער, האַמטש דער זין זייערער בלייבט דער זעלבער .
די רעמאָרישע פֿיגורען קאָן מען אַלדז אַינטווערען אין צוויי קלאַסען: צו
דער ערשטער קלאַס געהערען די אלע פֿיגורען, וועלכע זענען אַרױסגעקומען
פֿון דער פֿערגלײַכונג; צו דער אנדערער – געהערען די דאָזיגע שפראַכפֿארמען,
אין וועלכע מען בענוצט אויסדרוקען נישט אויפֿן געווענהאַליכען שטייגער .

§ 24. די ערשטע קלאַס פֿון פֿיגורען .

צו דער ערשטער קלאַס פֿון פֿיגורען געהערען: (1) די פֿערגלײַכונג, (2) די
אויבערטראָגונג אָדער מעטאָפֿארע (*), (3) פֿערוואַנדלונג, (4) אלעגאָריע, (5) הונפֿער-
בעל אָדער גומאָ, און (6) מעטאָנמיע אָדער נאָמענפֿערטוישונג.

§ 25. די פֿערגלײַכונג .

צוויי זאָען, וועלכע האָבען בידע די זעלבע געוויסע אייגענשאַפטען,
ווערען אָנגערופֿען עהליך, און מען קאָן זיי פֿערגלײַכען. דערמיט בענוצט זיך

(* אַ גריכיש וואָרט, וואָס בעדייטעט: אויבערטראָגונג. די אלע נעמען פֿון די פֿיגורען
און אנדערע מערימען אין דער סטיליסטיק און לויטערטור-וויסנשאַפט זענען מינוסמענס
גריכישע .

זעהר אפֿט דער פּאָעט, און כדי צו פֿאַרשטעלען לעבעדיגער אַ בייד, ווערנעם
אין אונז וועניגער בעקאָנט, פֿערגלייבט ער עס מיט אַנאָנדער בילד, וואָס אין
אונז מער בעקאָנט, למשׁל:

אין דער אויפֿגעוועקטער הימעל
צונדט זיך אָן, וווּ פֿלאַקערונג פֿייער. (מ. ראָזענפֿעלד).
צוויי מאל אין יאהר פּונקטליך, וווּ אַ זונער, ראש חדש נוסח
אין ראש חדש אלול, פֿאַהרט פֿישעל דער מלמד פֿון באלטע.
(שדום עליזם).

§ 26. די איבערטראָגונג.

די איבערטראָגונג אָדער מעטאָפֿאָרע אין אייגענטליך אַ פֿערקורצטע פֿער-
גלייכונג. ווען צוויי זאַכען האָבען עפעס אַנעהנליכקייט צווישען זיך, קאָן מען
איבערטראָגען די אייגענשאַפטען פֿון איינער פֿון זיי אויף דער צווייטער.
איבערהויפט ווערען איבערגעטראָגען די פעולות און אייגענשאַפטען פֿון
לעבעדיגע בעשעפֿענישען אויף טוידטע זאַכען, למשׁל:
הויך האָבען זיך אויפֿגעהויבען די וואַלקענס,
דער פֿעל פֿונ'ם בויגען איז געפֿלויגען גאנץ ווייט.
אין די צוויי ביישפּיעלען זענען איבערגעטראָגען די אייגענשאַפטען פֿונ'ע
פֿייער אויף די וואַלקענס און אויף די פֿייער.

§ 27. פֿערוואַניפֿיקאַציע.

פֿערוואַניפֿיקאַציע הייסט דאָס איבערטראָגען די אייגענשאַפטען פֿון מענשען
אויף חיות אָדער נישט-לעבעדיגע זאַכען. למשׁל: די וועגד האָבען געצוטערט
אין דעם ליעד, וואָס מיר ברענגען דאָ, ווערט פֿערוואַניפֿיצירט דער ווינד,
מיט הקללהבות זוננט דער ווינד
אין צעקאָסט און ער אין גאנצען,
שוואַכע בלעטלעך פֿון דער ערד
דרעהען זיך אין טאנצען.

און נאך העכער גרעכט דער ווינד,
גרעכט דעם ווילדע זונגען-
שוואכע בלעטלעך פון דער ערד
דרעהען זיך אין שפר! נגען.

אה, דו ביווער, ביווער ווינד!
נאך דו זוכסט דיר פֿערגענוגען!
האסט זיך אַבגעפֿלוקט פֿון בוים,
לאָז זיך אונט שוין רוהניג ליגען! ...
(א. ריווען).

שטארק פֿערוואַניפֿצירט ווערט די נאטור ביי מענדער'ן מו"ם. אַט ברענגען
מיר דאָ אַ מוסטער, וואָס ווייזט, ווי דער דאָווגער פֿאָעט איז אימשטאָנד צו
בעלעבען די נאנצע נאטור און פֿאַרצושטערען זי ווי רעכענדיגע בעשעפֿענישען
מיט אינגעלעם ווירען און פֿערשטאָנד:

א פֿרויהמאָרגען אין וואַלד.

א פֿרוש, געשמאק ווינטעלע האָט באַמעלעך געבלאָזען, אין פֿון די
וואַלקענס, פֿון דעם שטורמוונד איז נישט געווען אפֿילו קיין זכר. דער
אַבגעטויבטער, אויסגעצוואַגענער וואַלד איז געשטאנען, וווּ אַ
קתן-קחור אָנגעהויבן און אַ ניער, גרונער זשופּוצע, ערשט כּוין
דער נאָדעל, געשניט אין געלויכטען, ווי דער לויכטער מאָרגענשטערען,
וואָס האָט ערשט טאקו געבראַכט די פֿרעהלויכע בשורה, אַז אַט אַט באַלד
קומט צו פֿאַהרען די זון, די טיערע, גילדיגע מחותנת'טע, אין
די חתונה וועט זיך אָנהויבען. אַלסדוונג האָט געלויכטען, געפֿונקעלט,
אַלסדוונג האָט ווי עפעס זיך מביי געווען, אַלסדוונג האָט אויסגעזעהן ווי
יום-טובֿ'דיג, אין אומעטום האָט געשמעקט, געוורצט זוסע, ליעבע ריחות
פֿון פֿעמיים. שאַן איז דער אנברוך אויף טאָג ווענסע-צייט אין דעם וואַלד-
שאַן, זעהר שטיל! דער בערוהמטער פֿלֿי-זכר, דער סאַלאַוו, האָט אָנגע-
שטעלט זיין פֿוידעל, אַבצושפּועלען אַ שגעם, אַ פֿינעם „דאָברו-דויען“.
ער האָט אַ שפּועל געטהון, אין זיין שפּועלען האָט מיר צונומען! זיין

נגזנט דאס האָט און מ'פּאַרצײַט אויפֿגערויט טויזענד סטרונגעס, ווי האָבען
געוויינט, געשרווען און ארויסגעגעבען זעהר א טרויערונגען נגזנט. מינע
געזאנקען האָבען אלע געטאנצט און אראָד א שרעקליך פֿערמושטען טאנץ!
(מענדעל! מיכר ספרים).

אין דעם דאָזיגען שטיק ווערט פֿאַרגעשטעלט דער וואַלד, ווי אַ חתן, וואָס האָט
זיך אָבגע'טובל'ט און אָבגעצוואַנגען, דער מאָרגענשטערן ווי אַ שליח, וואָס קומט אָן
זאָגען, דאָס די זון, וועלכע איז גאָר אַ מהותנת'מע, קומט באלד צו פֿאַהרען,
אלעס, וואָס ארום קומט פֿאַר, דאָס זענען הַבּוֹת צו אַ חתונה, און דער סאָלאָווי אין
אַ בלי-זמר, וואָס שפּילט אַ "דאָברוי-דויקן". די סטרוינגעס וויינען, פּונקט ווי ווי
וואַלטען געווענען קלויגע קינדער, און די געזאנקען טאנצען, ווי מעדלעך אויף
אַ חתונה!...

§ 28. אַלעגאָריע

ווען די איינגעשאַפטען און פעולות פֿון איין זאך ווערען איבערגעטראָגען
אויף אַ צווייטע נישט גאָר אין איין וואָרט אָדער איין זאָץ, גאָר אין אַ גאנצע
ערצעהלונג, הייסט אזא איבערטראָגונג אַלעגאָריע (אנדערש געזאָגט). שרייבער
בענצען זיך מיט דער פֿאַרם פֿון אַלעגאָריע זעהר אָפֿט, ווען זיי ווילען שוילדערן
די געזעלשאַפֿטליכע בעזיהונגען פֿון די פֿעקער איינס צום אנדערען, אָדער די
פעולות און חסרונות פֿון געוויסע קלאַסען מענשען. אַלעגאָריעס געפֿינען מיר
זענר אָפֿט אין דער פֿלמודישער לייטעראַטור, ווי למשל, גאָט ווערט פֿאַרנע-
שמעלט ווי אַ חתן, די קנָסות-ישראל ווי אַ בלה, און פֿתן-תורה ווי אַ חתונה.
אַ שענע אַלעגאָרישע ערצעהלונג איז שרם עליכס'ס, "פֿעטער פּוינע און מימע
רייזע".

אנדערע ביישפּיעלען פֿון אַלעגאָריע זענען דאָס ליעד "פּאַסטויכער" אין
גאָרפֿאַרענ'ס, "בר-בּוֹכבֿאָ" און פּיעל בעזונדערע ערצעהלונגען אין "די קליאַטישע"
פֿון מענדעל! מו"ס. איינע פֿון זיי ברענגען מיר דאָ:

דער פּרויני און די קליאַטישע.

און יענער ציט איז אַ מאָל געווען אַ פּרויני, אַ בן-מלך, זעהר אַ פּוינער,
אַ קלוגער, אַ גערפֿאַטענער מיט אלע פעולות. גאָר אַנאַנסוק, דער דאָזיגער
בן-מלך האָט און דער יונגער געוואַנדערעוועט, געמאַכט ריזען, בכרי צו דער-

קענען די וועלט. אין אומקענס, וואהיין ער איז געקומען, האָט מיט איהם די וועלט געקלונגען. אין קעניג פֿון מצרים, דעם בערוהמטען לאַנד פֿון צוגענער אין טאָשענשפּועלער, איז שטאַרק און בעס געוואָרען אויף דעם דאָזיגען פּרויני, וואָס איז געקומען צו איהם צו גאַסט. פֿאַר גרויס שרעק, דער פּרויני זאָל שפּעטער מיט איהם זיך נישט אָברעכען אין אַרויסטרעבען איהם פֿון זיין אַוועק לאַנד, האָט ער פֿאַרבעטען צו זיך זיינע גרויסע כּשוף-מאַכער און צו זיי אַזוי געזאָגט: הָבָה גַתְּחַמְּקָה לָאֵ! דאָס טענטש: לאַמיר, ברודער, צו דעם פּרויני זיך קלונגען און איהם אָבטהן עפּעס אויף טערקיש. די מלכּוּס האָבען מיט זייער כּשוף פֿאַרשטעלט דעם פּרויני אין אַ קליאַטשע, און מיט איהר נעבעך געאַרבייט עבודת-פֿרֶךְ!

די קליאַטשע נעבעך פֿלעגט פֿוהרען צוגעל און לעהם גאַנצע בערג. און דערמיט אויסגעווערט פּותום מיט בעמקס, זעהר פֿועל יאָהרען האָבען די צוגענער געפּינגט, איהר בעראַזערט דאָס לעבען, פּוּ גאָט האָט אויף איהר זיך דערבאַרעמט. עס איז געקומען אַ גרויסער, אַ בערוהמטער מענטש, אַ בעל-שם, וואָס האָט חזק געמאַכט פֿון אלע צוגענער מיט זייער כּשוף און גרעסערע קונצען פֿון זייערע בעווונען מיט דעם הויליגען „שם המפורשׁ“. ער האָט געזאָגט אַ שפּורן, איז פֿון דער קליאַטשע וועדער אַ פּרויני געוואָרען! פֿל זמן יענער גרויסער בעל-שם און זיינע וואַנדערלעכע תּלמידים, וואָס גאָך איהם, האָבען געלעבט, האָט דער פּרויני אַ פּנים געהאַט ווי אַ מענטש, און געלעבט און עושר און כּבוד פֿון זיך און לאַנד. נאָכדעם אָבער, אַז זיי אלע זענען אויסגעשטאַרבען, האָבען שוואַים דעם פּרויני וועדער פֿאַרוואָרפען און אַ קליאַטשע, אין און דער געשטאַלט טרעפט מען איהם נעבן אַרום שוין אַ גומאָ יאָהרען פֿון איין אָרט צו אַנדערען. דעם אינגלוקליכען פּאַסט טאַקו גאַנץ גלייך דער נאָמען „די אויבונג קליאַטשע“. אויבונג שלעפט זיך די קליאַטשע אַרום און געהט אויס וואו רי וועלט האָט אַנציק; ווער עס האָט נאָט אין האַרצען, זעצט זיך אויף איהר רינטענדיג; ווער און נאָט גלויבט, נישט איהר אַ קלאַפּ, אַ זעץ; אוטלעכער לעגט אויף איהר אַנדער זיין פּעקול, זיין קלומעק. אויבונג געהט זי אין יאָר, שלעפט, שלעפט נעבן צוגעל און לעהם מיט פֿועל מיה, מיט בלוט און מיט שוויס, וואָס דערפֿון האָט מען שוין אויסגעבויט גאַנצע שטענדט! (מענדעל מו"ם).

§ 29. פאבעל.

א קורצע אלעגארישע ערצהלונג, אין וועלכער עס ווערען איבערגעטראָ-
גען פעולות און אייגענשאפטען פון מענשען אויף היות אָדער נישט=לעבענדיגע
זאָען, הייסען פֿאבעלן אָדער משלים. פֿאבעלן האָבען א שטארקען כח צו וויר-
קען אויפֿ'ן לעזער אָדער ציהערער און ווערען פֿיעל בענוצט אין דער ליטערא-
טור, הייפֿטועלדיך אין דער קינדער=ליטעראטור.

איינוגע פֿאבעלן געפֿינען מיר אין דער ביבעל און זעהר פֿיעל אין
פֿלמוד און אין מִדְרָשִׁים.

אין דער אלגעמינער ליטעראטור ווערען גערעכענטאלס די גרעסטע פֿאבעל-
דיכטער זשאן דע לאפֿאנטען - אין דער פֿראנצויזישער ליטעראטור (געלעבט
1621-1695) און אוואַן אנדרעיגעוויטש קרולאו - אין דער רוסישער ליטע-
ראטור, (געלעבט 1768-1844). די פֿאבעלן פֿון לאפֿאנטען און קרילאָוו זענען איבערוועצט
אין אלע שפראַכען. קרילאָוו איז איבערוועצט אויך אין יידישען דורך ה. רייכער-
סאָן, די איבערוועצונג איז אָבער ליידער זעהר נישט געלונגען.

דער קעניג פֿון די בוימער.

די בוימער האָבען געוואָלט זאלבען איבער זיך אַקעניג. זיי האָבען
זיך געווענדעט צום איילבוים:

- קים, הערש איבער אינו!

- זאָל איך פֿערלאָזען מיין פֿעטען בוימאויל, וועלכער בעפֿרויעדיגט
נאָט אין לעט, אין זאָל מיר געהן בעשעפֿטיגען מיט די בוימער? - האָט
געענטפֿערט דער איילבוים.

דאן האָבען זיך די בוימער געווענדעט צום פֿינענבוים:

- געה די און געוועלטונג איבער אינו!

- צו וואָס זאָל איך דען פֿערלאָזען מינע זיסע און ניטע פֿרוכט
אין געהן האָבען צו טהון מיט די בוימער? - ענטפֿערט דער פֿינענבוים.

האָבען די בוימער זיך געווענדעט צום ווינשטאָק:

- געה די רעגנרען איבער אינו!

- נון, זאגט דער ווינשטאק - קען איך דען פערלאזען מיין וויין,
וועלכער ערפרעהט גאט און ליט, און געהן האבען צו טהון מיט די בוימער?
דאן האבען זיך די בוימער געווענדעט מיט זוער בוטע צוים דארען:
- געה די און געוועלטונ אויבער אינו!
- ווילט איהר ווירקליך מיך זאלבען פאר א קעניג - האט געענט-
פערט דער דארען - איז גוט! קומט, וועל איך איר אלעמען בעשווען
מיט מיין שאטען... ווען נישט אבער, וועט ארויס א פערט פון דארן און
וועט פערברענגען אלע בוימער פון וואלד!...
(שופטים ט, ה-ט)

דער פוקס און די פויש.

א פוקס איז גענאנגען ביים ברעג טיך אין האט געזעהן, ווי פויש
שווימען אים אהעלענדיג פון אונן ארט צוים צווייטען.
- פארואס לויפט איהר אום אזוי? - האט זי דער פוקס געפרעגט.
- צילועב די געצען, וואס די מענשען פערשרוועטען שטענדיג און
טיך, כדי צו פאנגען אינו.
- אפער ווילט איהר, קומט גאר ארויס אויף דער גיטע, וועלען
מיר לעבען בשלום, אזוי ווי אינוערע בודענס עלטערען האבען אמאך
געלעבט...
- די זאלסט רעדען אזעלע נארושקעטען? דיך האלט מען דאך
פאר'ן קלוגסטען צווישען אלע חיות, און די פערשטעהסט נישט, אז אויב
מיר האבען שטענדיג מורא פאר אספנה דא און וואסער, וואס איז אינוער
חיות, ווי דארפען מיר שוין מורא האבען אויף דער יבשה?
(ברכות סא).

דער פויער און די שלאנג.

א שלאנג איז צו אפויער ארען
און זאגט: „זאל שוין ביט אינו שלום זיין,
אצונד דארפסטו זיך שוין פאר מיר נישט הויטען,
איך בין שוין גאר געווארען ווי אינגעבוטען.

נאָר וווּ נע געבאָרען,
 און מיט אַ נענער הויט בון אונד בעדעקט געוואָרען".
 - אַח, - זאָגט דער פּויער האַפּענדונג אַ האַק -
 מיין נוט, דאָס אונד בון אַ דוראָק!
 דאָס דיין פּעל איז נע, בוזטו אַפּשר גערעכט,
 אָבער דיין האַרץ איז וווּ אַלע מאָל פּערבלובען שלעכט".
 און אונדער ער האָט דאָס געענדונג זאָגען,
 האָט ער די שלאַנג צום טוידט געשלאָגען.
 (קרולאָו אין ה. ריפּערסאָנס איבערוועגונג).

§ 30. הופערבעל אָדער גוזמאָ.

צושרייבען צו אַ זאָך אַ פעולה אָדער אַנ'אייגענשאַפט אין אַ אוננאטירלי=
 5ער אָדער איבערטריבענער מאָס הייסט הופערבעל אָדער גוזמאָ, ד. ה. איבער=
 געחאפט די מאָס. מיט גוזמאות זענען זעהר רייך די פּאָרקס=שפראַך און די
 פּאָרקס=ליעדער. מיט אַ הופערבעל בענוצט זיך אַפּט דער שרייבער אָדער דער
 רעדנער, כדי צו פּערשטארקען דעם איינדרוק אויפ'ן לעזער אָדער צוהערער.
 למשל: פּון וואַרשע קיין ווילנאָ מיט דער באַהן איז אַ קאַצענשפּרונג.
 מיט דעם דריקט מען אויס, וווּ געשווינד מען קומט ערשט פּון וואַרשע קיין
 ווילנאָ.

אנדערע ביישפּיעלען:

עס האָט גענאָסען מיט עטערס.
 דאָס שטעטטול איז גרויס וווּ טל וקסר אין אַ קלויין ס'דור'ל.

און קעגנרייך פּוילן, האַרט ביי דער גרענעץ
 לזענט זיך אַ שטעטטעלע גרויס וווּ אַ גענעץ. (פּרז).

§ 31. מעטאָנימיע אָדער נאָמענספּערטוישונג.

פּיער מאָל בענוצט מען אין שרייבען אָדער רעדען אַ נאָמען פּון אַנ'אנ=
 דער געגענשאַט אַנשטאָרט דעם ריכטיגען נאָמען, ווען ביי דעם געגענשאַט אַנדערען

האָבען עטוואָס אַ שניכות צווישען זיך. אַזא נאָמענפֿערטוישונג הייסט מענטאָנימיע.
למשל:

בי די יודען זענען געווען ווענג פֿלאַטאָנ'ס,
דערפֿאר האָבען זי געהאט פֿועל ישעיהו'ס.

אונטער דאָס וואָרט פֿלאַטאָנ'ס פֿערשטעהט מען דאָ פֿילאָזאָפֿיען (פֿלאַטאָן
איז געווען אַ גרויסער גרויסער פֿילאָזאָף). און אונטער ישעיהו'ס פֿערשטעהט מען
גבויאים. דאָ איז אַלואַ פֿערטוישט דער נאָמען פֿון פֿלאַ אַויף אַ נאָמען פֿון אַ פרט.

מען קאָן אויך פֿערטוישען:

(1) דעם נאָמען פֿון דעם, וואָס געפֿינט זיך אין אַ זאך, מיט דעם נאָמען
פֿון דער זאך נופֿאָ; למשל:

די גאַנצע שטאָדט איז אַרויסגעלאָפֿען,
צו זעהן דאָס גרויס וואונדער.

אַנשמאָט:

אַלע מענשען, וואָס געפֿונען זיך אין שטאָדט, זענען אַרויסגעלאָפֿען
צו זעהן דאָס גרויס וואונדער.

(2) בענוצען אַ טייל אַנשמאָט אַ גאַנצעם. למשל:

דער טערק פֿיהרט מלחמה מיט דעם יין.

(3) דעם נאָמען פֿונם פֿערפֿאַסער אַנשמאָט זיין ווערק:

מיין ברודער קאָן ביאלוקין פֿון אויסענוויינג. (אַנשמאָט ביאלוקין'ס שורום.)

§ 32. די צווייטע קלאַס פֿון פֿיגורען.

צו דער צווייטער קלאַס פֿון פֿיגורען געהערען: (1) אַנטומיע אָדער נעגענאָזין,
(2) אַראָניע, (3) גראַדצאָזין, אָדער שטיינערוינג, (4) אַפֿאָסטראַף, אָדער ווענדונג,
(5) רעטאָרישע פֿראַגע, (6) דער אויסגעשרוו, און (7) דאָס אַויפֿערֿהורן.

§ 33. אַנטומיע אָדער נעגענאָזין.

כדי צו פֿאַרשטעלען בעסער די זאך, שמעלט אַפֿט דער שרייבער פֿאַר
צוזאמען מיט דער זאך, וואָס ער וויל שילדערן, נאָך אַ זאך פֿאַר דער נעגענאָזין
זאָן פֿון דער ערשטער; דאָס הייסט: אַנטומיע.

א פיינער אנטווען זענען די דאזיגע שורות פון מאַרין ראָזענפֿעלד:

ווי לאנג צוריק פֿלעגען הויזען די בועגען?
 ווי לאנג פֿלעגט פֿון דער וויסער בראַזע רונען
 דאָס זוסע זאָפֿט, אין אויף דעם בויט זיך וועגען
 דער גרונער זאָנג? ווי לאנג צוריק פֿלעגט וועגען
 דער לועבער נאָט? אין דער שמעטערלונג לועגען
 און דער שוים פֿון דער פֿיאַלעטע און גענוסען
 איהר פֿרושען נעקטאר און איהר דיכט דעם זוסען?
 ווי לאנג צוריק פֿלעגט פֿון די בערגער פֿלוסען
 דער קלאַרער שטראָם? ווי לאנג צוריק פֿלעגט גרוסען
 די גיטע זון דער פֿרעגער וועלט? אַצונדער
 איז די נאטור פֿערטרויערט. איהרע קינדער,
 זיי לועגען טוידט פֿאַר איהרע טרובע אויגען.
 מיט אַ תּכּוּכּוּם=וויסען שנעע בעצויגען,
 נוטאָ קיין גראַז, קיין בלוים, קיין בלאט קיין גרונע,
 אין דער קאָסאַקער הימעל מיט אַ שנאָה,
 קוקט אָן די טויטע וועלט, ווי ער וואַלט זאָגען:
 „איך האָב קיין טרעהרען נישט אויף דיר צו קלאַנגען“.

דין האָט דער פּאָעט פֿערברויכט אַ הויכע צאָהל פֿון שורות, וועלכע שמעלען
 פֿאַר דעם פֿרוהלונג, דעם תּכּוּכּוּם פֿון ווינטער, כדי דאָס בולד פֿון ווינטער זאָל אונז
 פֿאַרגעשמעלט ווערען דערטליכער און שאַרפֿער.

§ 34. איראָניע.

אום אַבצוראכען פֿון עפעס אַ זאך, בענוצט מען זיך אָפֿט סיי אין רעדען,
 סיי אין שרײַבען, מיט אַזעלכע ווערטער, וואָס זענען אין גאנצען אנדערש פֿון
 די, וועלכע מען מיינט באמת צו זאָגען, למשל: „קום נאָר אַהער, די
 גרויסער קבֿים!“ (צו איינעם, וואָס איז בעקאנט פֿאַר אַ שוּט). „ביידע שותפֿים זענען
 גרויסע גבורים!“ (וועגען צוויי אַרומע דײַט). אַזאַ פֿאַרם הייסט איראָניע.
 די אייגענשאַפט פֿון דער איראָניע איז פֿאַרזושמעלען קלײַנע, נישט
 וויכטיגע זאכען, ווי גרויסע, מערקווירדיגע און פֿיעל בעדייטענדע. אזוי שמעלט

מענדעלי מו"ם פֿאַר די פּוסטע, אומנוצליכע שמועסען און נכוחים פון די טונע-
יאר־וויקער בעלי-בתים!

דאָרט ראַזבוראָיען זײַ פֿערשועדענע וויכטיגע וועלטס-פֿראַגען כּסדר
אַ בעזונדער קאָמוטעט פֿון שענע בעטאָנישע יודען, וואָס זיצען שטענדיג אַ
נובען זיך מיט די אלע געשעפטען טאַקו אָמת געטרע-אַב, טהין זײַער זאך
בשלימות, גלאַט אזױ לשם שמים, נושט צו געהענען פֿאַר זײַער מוה, פֿאַר
זײַער פֿראַצע אַפֿילו אַ צובראַכענעם העלער. פֿון דעם דאָזיגען קאָמוטעט
געהען אָפֿט די ענינים אַוועק און באַד אויף דער אויבערשטער באַנק און און
אַ פֿאַלגער סאָבראַניע פֿון שטאַדט-בעלי-בתים ווערען זײַ דאָרט איטווערדעט,
וּכּל שׂרור וְקום, אַז דערנאָך זאָלען אַפֿילו קומען בל מלכו מורח און מערב,
זיך שטעלען מיט דעם קאָפּ אַראָב און די פֿום אַרויף, וועלען זײַ גאַרנושט
פֿועלן. דער תּוֹר אױז שוער אױנמאַל נושט אומגלוקליך געווערען און אזא
סאָבראַניע אויף דער אויבערשטער באַנק. ווען עטליכע יוסטע בעלי-בתים
זאָלען נושט האַלטען מיט איהם בלאַט, ווער וויסט, וואו ער וועלט אוצט
אַנגעשפּאַרט; ראַטשולד נעבנך האָט שוער נושט דאָרט פֿערלױרען עפעס אַ
צעהן, פֿופּצעהן מיליאָן, דערפֿאַר האָט איהם גאָט געהאַלפֿען און אַ פֿאַר וואָ-
כען אַרום: דער עולם איז געווען, וווּ מען זאָגט, בנילוּפֿון; אויף דער אוי-
בערשטער באַנק איז נראָד געווען אַ בוסעל לעבלעך, די בעזעמלעך האָבען
זיך געהויבען, און מען האָט איהם מיט אַ מאָל צוגעלאָזען רױן פֿערדױענסט
אַ קעגען אַ ק"ן מיליאָן קערבלעך! (מענדעלי מו"ם).

§ 35. גראַדאַציאָן אָדער שטייגערונג.

דער אויבערנאָנג פֿון לייכטערע בעגריפֿען צו שווערערע, פֿון קלענערע צו
גרעסערע, הייסט גראַדאַציאָן אָדער שטייגערונג. אויף אזא אָפֿן גרױט צו דער
פֿערפּאַסער דעם לעזער צו דעם גרױסען אומגעהויערען בעגריף אָדער בילד,
וואָס ער וויל איהם אויסדריקען אָדער פֿאַרשטעלען, למשל:
פֿערגעסען דעם באָס (*), דעם פֿערבױסענעם טרוק,
זיין פֿונסטערע מונע, זיין שרעקליכען קוק,

(* אויפֿוועקער און פֿאַבריק (ענגליש).)

פֿערגעסען די שאַפּ * אין דעם פֿאַרמאָג'ס געשריבן, -

פֿערגעסען די קנעכטשאַפֿט, פֿערגעסען דעם וועג,

(מאָרױס ראָזענפֿעלד).

אַנשטאָט איבערצוגעבען אויף איינמאָל דעם געדאַנקען, וואָס אינטערעסירט
דעם פּאָעט - (פֿערגעסען די קנעכטשאַפֿט און בעפֿרײַען זיך פֿון איהר), מאָלט ער אונז
פֿרוּהער די זימיגע שלעכטע זאַכען, וואָס זענען צוזאַמענגעבונדען מיט דער קנעכט-
שאַפֿט, איבערגעהענדיג פֿון קלײַנגקײַטען אלע מאָל צו מעהר וויכטיגע און דרוקענדיגע
צוגעהעריגע צרות, וואָס שטאַמען פֿון דער הויפט-סבֿה, - דער קאַפּוטאַל־סטישער
קנעכטשאַפֿט, בײַז צו דער דאָזיגער קנעכטשאַפֿט גופּאָ.

§ 36. אפאָסטראָף אָדער ווענדונג.

אינטער דעם איינדרוק פֿון שטאַרקען געפֿיהל, וואָס געהט דורך דעם
שרײַבער אָדער רעדנער, ווענדעט ער זיך אַמאָל מיט אַנ־אויפֿרוף צו גאָט,
מאָכ־ים און אנדערע גיטער, צו מענשען, וואָס געפֿינען זיך נישט געבען איהם,
אָדער זאָגאַר צו כהמות און טוירטע זאַכען, ווי זיי וואָלטען זײַן פֿערשטענדיגע
בעשעפֿענישען.

זאָל פֿיגור הײַסט: אפאָסטראָף און ווערט זעהר אָפֿט בענוצט אפֿילו אין
געוועהנליכען רעדען, למשל: „רבונו של עולם! ווי טראַג אײַך עס איבער?“

אך, גרויסער גאָט!

ווי לאַנג אײַך די מאַס פֿונעם דאָזיגען צעטעל!

(ד. פֿרישמאַן).

אײַניגע גרעסערע בײַשפּיעלע אויף אפאָסטראָפֿען:

(א) אָה, פֿרעכטונגע גלױעדער!

אָה, לױעבעס געשטאַלט!

אומזיסט אײַך מיין האַפֿען,

מיין האַרץ אײַך פֿערגאַלט.

אײַך זעה איהר נישט וועדער, -

ווינט, מיניגע לױעדער!

(ב) זאָגט מיר, אײַך שפֿעלאַך!

הערצענס פֿערטרויטעסטע.

(* פֿאַבריק.)

קאָן מיר דער הומעל נאָך
 העכערעס געבען ?
 זאָגט מיר, און דער בערגעלאך,
 גרוינע אין שענונקע,
 לועבענקע פּוּינגעלאך!
 רעדט פֿון דער לופטען!
 קאָן איך מיין האַרצונגען
 אויסבעטען? - ענטפֿערט מיר!
 אהם, מיין איין אוינצונגען,
 גונגאלד געפרובטען ?
 (מאָריס ראָזענפֿעלד).

ג) מאַס איז דו ערד, מיין פֿרענד!
 און פֿרעדעקט מיט ראָסט;
 וואַקסט אַמאָל אַ בלומעל אויס, -
 טוירט עס אָב דער פֿראַסט.
 טרוירונג איז דו ערד, מיין פֿרענד,
 וווּ אין הערבעט דער וואַלד;
 פֿלוגט אַמאָל אַ פּוּינגעל דורך,
 שוועסט דער יעגער באַלד ...
 (א. רייזן).

§ 37. רעמאָרישע פֿראַגע.

פֿרי צו מאַכען אַ גרעסערען אינדרוק, ווענדעט זיך אַמאָל דער פֿאָעט מיט
 אַ פֿראַגע גראַט אין דער וועלט אַרעין, האַמט ער ווייס, און קיינער וועט איהם
 דאָרויף נישט געבען קיין ענטפֿער. דערמיט דערגרייכט ער אָבער דאָס, און דער
 לעזער ווערט מעהר פֿעראַינטערעסירט און צוגעבונדען צום בילד, וואָס דער
 פֿאָעט וויל איהם פֿאַרשמעלען. למשל:

(א) וואָס איז דאָס געוואָרען? וואָס זעה איך און הער? -
 דו קלוינע זולבערנע גלעקעלעך קלוינגען! ...
 (ש. פֿרויג).

- (ב) אָה, ווער האָט אזא קלונגען געהערט?
 ווער האָט געזעהן אזוי פֿליהען פֿוער פֿערד?
 (ג) וואָס רוישט מיר און מח?
 וואָס זעצט וו'ן אַ מנהל? (י. ל. פרץ).

§ 38. דער אויסגעשריי.

נאָהנט צו דער רעטאָרישער פֿראַגע שטעהט אויך דער רעטאָרישער אויס-
 געשריי, ווען דער פּאָעט פֿון פֿיעל בעניינסטערונג האקט איבער דעם געוועהנ-
 ליכען גאנג פֿון די ווערטער מיט אנ'אויסרוף פֿון פֿערוואנדערונג, למשל:

שען איז דער אנברוך אויף טאָג וועסנע צעט
 און דעם וואַלד, שען, זעהר שען! (מענדעל: מו"ס).

עס קומען פֿערוויינטע
 פֿהנים געזאנגען.
 עס קרעכצען לווים
 פֿערצאָנטע געזאנגען,
 „דער דירשט און דער הונגער“,
 אַ, שרעקליכער באַהר!
 (ב. ראָזענפעלד).

§ 39. דאָס איבער'חורן.

ווען דער געדאנק פֿון פֿערפֿאסער איז שטארק בעשעפֿטיגט מיט עפעס אַ
 זאך אָדער אַ בילד, קאָן ער דאָס אַרויסווייזען מיט דעם, וואָס ער חורט עטליכע
 מאָל איבער אַינ וואָרט, אָדער אַ גאַנצן בילד:

און שרעקעדיג קוקט ער
 און ווינקעל צום בעט.
 און שרעקעדיג קוקט ער,
 דאָס האַרץ אזוי ציהט, -
 און שרעקעדיג דאַכט ער:
 ויך לאַגען, צו נוט?
 (א. רייזען).

פועל ביישפיעלען פון דער איבערהורונגספליגור נעפונגען מור אין דעם "יודישען מאי" פון מאירס ראָזנפֿעלד. מור ברענגען דאָ 2 סטראָפֿען פֿון דעם ליעד:

וועדער און דער מאי נעקומען,
 מוט זיין צויבער מוט זיין פראכט, -
 אלע גראָזן, אלע בלומען
 האָבען וועדער אויפגעוואכט.
 וועדער בלוהט עס אויף דו פֿעלדער,
 וועדער גרונט עס און דו וועלדער,
 וועדער גלאַנצט עס אויבעראַל,
 וועדער זינגט דו נאַכטיגאַל.

דורך דאָס איבער'תורן פֿון וואָרט, "וועדער", שמעלט אונז דער פּאָעט לעבענדיגער פֿאַר דאָס צוריקקומען פֿון פֿרוהלינג און דו וועדער אויפֿלעבונג פֿון דער נאָטור אין מאי; אין דער צווייטער סטראָפֿע ווערט פֿועל מאָר איבערגעזעצט דאָס וואָרט "פֿרעמד", מיט וואָס ער בעווויזט דעמיליטער און שטארקער, ווי ווייט דער יוד און פֿון דער שענער נאָטור:

פֿרעמד דו בלומען, פֿרעמד דו בלעטער,
 פֿרעמד דו וועלט, א פֿרעמדער מאי!
 פֿרעמדע פֿויגעל, פֿרעמדע געטער,
 פֿרעמדע מענשען - אַלס פֿאַרביט! ...

(ב. ראָזנפֿעלד.)

אנמערקונג: מור האָבען דאָ אויסגערעכענט אלע די פֿינגערן, וועלכע ווערען אממיינסטען בענוצט. עס פֿערשטעהט זיך אָבער, דאָס יעדען פּאָעט שמעהט פֿריי זיך צו בענוצען מיט וועלכע פֿינגערן ער וויל, ער מעג אויך אינפֿוהרען נייע פֿינגערן און רעדע-ארטן, ווי עס דיקטורט איהם זיין פּאָעטיש געפֿיהל. א געווענהליכער מענטש דארף אָבער זעהן ווי ווייט מעגליך אויסצומירען אַזעלכע פֿינגערן און שריי-בען וואָס אַ באַפֿער, אָדער אַמוועניגסטען נישט אַרױבערהאַפֿען דו מאָס.

§ 40. שפראך-הארמאניע אין אַלגעמיינעם.

ווי אין דער נאָנצער נאָטור, אזוי אויך אין דער קינסט מוז הערשען אַ געוויסע האַרמאָניע. דו שפראך פֿון דער שענער ליטעראַטור מוז אויסער איהר

קלאהרהייט און דיטליכקייט נאך ווין הארמאניש ציוניפֿנעשטערט, אזוי אז דאָס אויער פֿונ'ם הערער אָרער לעזער זאל פֿיהלען אנ'אנגענעהמען איינדרוק.

די הארמאניע ווערט געשטערט: 1) ווען אייניגע וואָקאל-בוכשטאָבען (תּוּנעוּת) קומען איינע נאָך די אנדערע, למשך: אי אונזער, אי אייער; אי אַ עפּער! 2) ווען איינע און די זעלבע אותיות מיטווייטער קומען איינע נאָך די אנדערע: שטארק קרעכצט מרײַנע; 3) ווען עס שטעהען צוזאמען פֿיעל בוכשטאָבען עהנליכע אין געשפּרעך: און גראַז קריכען גרײַנע גרולען.

§ 41. הארמאניע אין דער פּאָעזיע.

שטרענג מוז אָבערהויט ווערען די הארמאניע אין דער פּאָעזיע. די שפּראַך אין דער פּאָעזיע קאן זיין אפילו איינפֿאך, אָבער מוז זיין אומבעדינגט פֿיין הארמאָניש און שען-קלינגענד, אָדער ריטמיש, ד. ה. בעזונדער מוזיקאליש און לויט א געוויסען מאָסט.

§ 42. דער ריטמוס.

יעדעס וואָרט בעשטעהט פֿון איין אָדער מעהר זילבען (תּוּנעוּת) למשך: שטארק (איין זילבע), רעדען (צוויי זילבען: רע-דען), געפֿלויגען (דריי זילבען: גע-פֿלוי-גען) א. נ. ו. איינע פֿון די זילבען ווערט שטארקער ארויסגערעדט, אָדער אקצענטירט, למשך: רעדען, ווערט אקצענטירט די ערשטע זילבע; געפֿלויגען - די צווייטע; געהענדיג - די ערשטע; אגעלויפֿערני - די דעצטע.

די אקצענטירטע זילבע הייסט: די הויכטאָניע, די רעשט - טאָנלאָזע.

ווערטער, וואָס האָבען פֿיעל זילבען קאָנען אויך צוויי מאָל אקצענטירט ווערען, ד. ה. זיי קאָנען האָבען צוויי הויכטאָניע זילבען. צום ביישפּיעל, מען קאן ארויסרעדען: געהענדיג, אקצענטירענדיג די ערשטע און די דעצטע זילבע; דאגענען האָבען פֿיער מאָל צוויי ווערטער נאָר איין הויכטאָניע זילבע, למשך: קום-שוין, געה-נישט, א. נ. ו.

רוטמים הייסט דאָס צוזאמענשטעלונג פֿון דער שפראך אויף אזא אופן, אז די אקצענטוערטע און נישט-אקצענטוערטע זולבען קומען כסדר און אהן-און דער זעלבער אָרדנונג; די שפראך און דאמאלט רוטמוש. למשל:

היליגט, היליגט, ביזע זונדען! (א. ריווען).

אין די שפראך רוטמוש, וויר נאך יעדער הויכטאָנגע זילבע קומט א טאָנ-לאָזע. ווען מיר זאָרען אָבער שטעלען למשל אַנשטאָט דאָס וואָרט „ביזע“, דאָס וואָרט „שרעקליכע“, וואָרט די שפראך פֿערלאָרען איהר רוטמוס, דען צווישען די הויכטאָנגע און טאָנלאָזע זילבען וואָלטען מעהר קיין אָרדנונג נישט געווען.

די רוטמושע שפראך בעשטעהט פֿון שורות, וואָס יעדע פֿון זיי ווערט בעטראַכט בעזונדער, לויט איהר בוי, אלס איין גאנצעס, און הייסט פֿערו.

§ 43. דער פֿערו און דער פֿערזפֿום.

יעדער פֿערו בעשטעהט פֿון אַ בעשטימטע צאָהר הויכטאָנגע און אַ בע-שטימטע צאָהר טאָנלאָזע זילבען, אזוי דאָס צו יעדער הויכטאָנגע זילבע געהערט איינע אָדער צוויי טאָנלאָזע.

יעדע הויכטאָנגע זילבע מיט איהר טאָנלאָזע בילדען אַ פֿערזפֿום. ביי דער הויכטאָנגער זילבע הויבט מען אויף דאָס קול, דעריבער הייסט דער טייל פֿין פֿערזפֿום - הויבונג; ביי די טאָנלאָזע פֿאַרט דאָס קול, דעריבער הייסט די טיילען - זונקונג. וויפֿיעל הויבונגען עס אין פֿערו, אזוי פֿיעל פֿערזפֿום אין דאָ אין איהם, למשל:

נוט מאָרגען, | רבֿותום! | דער קלי-זאָר | און דאָ!

אַט בֿון אוך | אין אָט און | מיין פֿוערעל ...

נו, סטראַנע | לעך, | קאָנרער | לעך, | לעבעג | דוג פֿרויש:

הערט אויס, | ביוועל | איך זונגען | אַלעוועל,

(ש. פֿרוג).

אין די 4 פֿערזען, וואָס מיר האָבען דאָ געבראַכט, זענען די פֿערזפֿום פֿון דריי זילבען (אין ערשטען און אין דריטען פֿערו זענען די לעצטע פֿערזפֿום נאָר פֿון 2 זילבען). יעדער פֿון די דאָזיגע פֿערזפֿום האָט די הויבונג אויף דער צוויי. מער זילבע און די זונקונגען אויף דער ערשטער און דריטער. און ערשטען און

אין דריטען פֿערן זענען דא צו פֿיער הויבונגען, אלאז אויך צו פֿיער פֿערופֿים; און צווייטען און אין פֿיערטען פֿערן - צו דריי הויבונגען אָדער דריי פֿערופֿים.

§ 44. אָנגענומענע פֿערופֿים אין ייִדישען.

אין ייִדישען ווערען בענוצט פֿינפֿערליי פֿערופֿים:

- (1) דער טראכטוואוס, ער בעשטעהט פֿון 2 זילבען מיט דער הויבונג אויף דער ערשטער און זינקונג אויף דער צווייטער (טאָבען, לויפֿען, שפּרינגען).
- (2) דער יאמבוס - צוויי זילבען מיט דער זינקונג אויף דער ערשטער און הויבונג אויף דער צווייטער (געזעהן, געמאַכט, געהערט).
- (3) דער דאקטול - 3 זילבען מיט דער הויבונג אויף דער ערשטער און זינקונגען אויף די צוויי לעצטע (טראָדיג, הוינגענד, אונזערע, שטאָפֿערש, אמילענדיג).
- (4) דער אַטאָבראכוס - דריי זילבען מיט דער הויבונג אויף דער צווייטער און זינקונגען אויף דער ערשטער און דריטער (געגאנגען, געלאָפֿען, געשלאָגען).
- (5) דער אַנאפֿעסט - דריי זילבען מיט דער הויבונג אויף דער דריטער און זינקונגען אויף דער ערשטער און צווייטער (אָריטאָן, פּאַרטיטאָר).

ביישפּיעלעך:

(1) טראכטוואוס.

אויף א | גרין בע | גראָזטע | ווויזע,
 בי א | זילבער | קלאָרען | טיכעל,
 ראַנד בע | פּאָצט מיט | ינגע | פּאַלמען,
 אויבער | זאָ די | גאַלדנע זון -
 זיצט דעם | טורח'ס | שענסטע | טאַכטער,
 בי דעם | קענונס | ריכטטע | סטאַדע;
 זיצט שו | למות, | די פּאָס | טוישקע,
 בי די | שענע | לייעבע | שאַף.
 (מאַריוס ראָזענפֿעלד).

(2) יאמבוס.

מיין פֿאלק, | איך האָב | דיין שווע | רען מול,
 איך וואָן | דער זעלבסט, | וווּ דו, | ארום,
 איך ליד, | וווּ דו, | פועל לאַר | אין שאַנדע
 אין ווער | פֿערפֿאָנס | טערט, | וואָ | איך קום!
 (א. רייזען).

(3) דאקטיל.

וואו איך זאל | זיכען געהן | ריהע אין | גלוק,
 אומער אין | ציין פֿער | בלאַנדזשעט מיין | בליק.
 אומער א | דיין נאָך דעם | היילונגען | לאַנד
 ציגנט מיר דעם | וועג א פֿער | באַרגעגע | האַנד.
 (מאָרוס ראָזענפֿעלד).

(4) אמפֿיבראכֿזום

רֶזֶנו | ייל עולם! | מיט האַפֿנונג | און פֿורכט,
 געקלעט אין | דעם נאָקען | געבויגען,
 שהיט שטעהען | דיין אָרע | מער עלעג | דער קנעכט
 פֿאר דינע | ליטזעלו | גע אויגען. (ש. פֿריג).

(5) אנאפעסט

אוי וווּ זום | וואַלט געווען | אונז און טרוי | ער און שמערין |
 אויף דיין | קן | בר צו קנו | הען, - דעם שוועה | רען,
 גרויסען יאָך | פֿונעם קראַט | קען, ציבראָ | פֿענעם הערין |
 וויסצונאָ | סען און האָ | לינגע טרעה | רען.
 (ש. פֿריג).

§ 45. צעזור.

אין יעדען פֿערן קאָן זיין עטליכע פֿערופֿים. ווען די צאהל פֿון די פֿערן-
 פֿים אין א פֿערן אין מערה פֿון 4 קומט און מוטען פֿערן א פֿויגע, וועלכע הייסט
 צעזור. (צעזור ווערט בעצויבענט מיט אַז צייען ||. למשׁו; 5

קום שוין, | קום, אָה | לָבֹא! || מױט דער | זאַנצער | קראַפֿט,
 פֿון אונ | גלוק אין | פֿון לױע | בע || רופֿען מױר | צו דױר!
 קױק ווו | שוואַך מױר | זענען, || טועד אין | אָבנע | שלאַפֿט,
 ווו שטאַרק | עס איז | דער פֿינד || ווו אונ | בעהאַל | פֿען מױר.
 (פּרײַג).

§ 46. דער ריטמוס אין די פֿאַלקס=ליעדער.

דער ריטמוס אין די אייגענשאַפֿט פֿון אַרע פּאָעטישע ווערק, וואָס זענען
 געשריבען אין פֿערווען. אין דער הינזיכט קאָן די שרופֿטליכע פּאָעזיע אין פֿערווען
 קיינע אויסנאָהמען, נאָר אין דער פֿאַלקס=פּאָעזיע ווערט אָפֿט דער ריטמוס נישט
 שטאַרק אָבגערויט, למשל:

זיסע וועלט, די זיסע וועלט,
 אויפֿן פֿונדאַמענט פֿון געלד בוזטו געשטעלט!
 זיסער נאָט, העלף מױר נאָר וועדער
 אין קעהר טיך אום צו מיינע שוועסטער אין ברודער!
 (פֿון אַ פֿאַלקס=ליעד).

§ 47. דער ריטמוס אין אַדער גראַם.

אויסער דעם ריטמוס האָבען די פֿערווען נאָך אַנאָיגענשאַפֿט, וועלכע אין
 אַכער נישט נויטווענדיג, דאָס איז דער ריטמוס, אַדער דער גראַם, ד. ה. די פֿער=
 זען ווערען אזוי צוזאַמענגעשטעלט, דאָס די ענדונגען זוערע זענען די זעלבע,
 למשל: פּראַפֿט - וואַכט; פֿעלדער - וועלדער; קלונגענדונג - זינגענדונג. דערביי קען
 נאָר אין לעצטע זעלבן זיין די זעלבע, ווען דער הויכער טאָן קומט אויף איהר;
 קומט דער הויכער טאָן אויף די פֿאַרלעצטע זעלבן - מוזען דאמאָלס כּיידע
 לעצטע זיין גלייך; קומט ער אויפֿן דרויטען פֿון סוף - זענען די 3 לעצטע זעלבן
 גלייך. אין ערשטען פֿאַל הייסט דער ריטמוס - מעגליך (זך), אין צווייטען - וויבליך
 (גאַה), אין דרויטען - דאקטלוש. למשל:

דאָס ווינגעלע ווינט זיך, דאָס לעמפּעלע ברענט ... (מעגליך).
 די באַבעניו וועט אויבער טיך אָנגעבויגען; (וויבליך).

אין זעה איהרע קלאגונקע, דארוינקע האַנד (מעגליך),
אין קוק אין דו אלטונקע, דונקעלע אויגען. (וויבלוך).
(ש. פֿרוג).

א, איהר קלונע לאַכטעלאַך! (דאקטיליש).
איהר דערצעהלט געשלאַכטעלאַך (דאקטיליש).
מעשה/לאַך אַהן צאָהל, (מעגליך).
איהר דערצעהלט פֿון בלאַטונקעט (דאקטיליש).
קרוה/שאַפט און בלאַטונקעט, (דאקטיליש).
וואַנדער פֿון אַמאָל. (מעגליך).
(מאָרים ראָזענפֿעלד).

טיר ברענגען דאָ אַ ביישפּיעל פֿון אונגערוימטע פֿערווען.

שטול דו וואַלקען אין דו לופטען,
פֿון אַ ווינטעלע קיין וויגען,
פֿון אַ בערגעלע קיין ווינקען,
פֿון דעם הימל קיין געשטער. (מאָרים ראָזענפֿעלד).

§ 48. סטראָפֿען.

אוינגע פֿערווען, וואָס בילדען לויט זייער אויסבוי אין גאנצעם, הייסען
סטראָפֿען. די סטראָפֿען זענען פֿערשידענע לויט די צאָהל פֿון זייערע פֿערווען אין
לויט דעם חאראַקטער פֿון דעם רוטמוס (טראַכטווייס, יאמבוס א. ז. וו.) און דעם רייס.
די קלענסטע צאָהל פֿערווען און אַ סטראָפֿע קאָן זיין 2, די גרעסטע - 14. אַנאָ
אַכטפֿערוינגע סטראָפֿע הייסט אַקטאָווע.

ביישפּיעלע:

צווייפֿערוינגע סטראָפֿע.

פֿון שטאַהל און איזען, קאלט און האַרט אין שטיין
שטייער-אויס אַנ'הארץ פֿאַר זיך, דו טענש, - און קום!
(ביאליק).

פֿיערפֿערויגע סטראָפֿע:

אָבער וועג אזוי אויב, וועג! אינער נבוא אין העלד
 הערט נישט מעהר אינער ווינען אין קלאַנגען,
 האָט קיין אינצוגעס טרוסט אויב געלאָזט אויף דער וועלט;
 האָט אויף אַבויג זיין קבר פֿאַרבאָרגען! ... (ש. פֿרויג).

פֿינפֿפֿערויגע סטראָפֿע:

פֿאַלען אָדער טרויאַמפֿורען
 זאָל דאָס אויסערוועהלטע לאַנד!
 ווילט איהר אינער נאָט פֿרויבורען,
 אויב ער קען מלחמה פֿוהרען?
 אויב עס דוענט איהם נאָך זיין האַנד? (מאָריס ראָזענפֿעלד).

זעקספֿערויגע סטראָפֿע:

נאָר דער דניטש האָט מיטגעפֿראַכט
 אַ בת־יהודה'לע אַ פֿראַכט
 גאַלדנע לאַקען בוי דו פֿום!
 אוינען בלושצען ווי דו שטיצען
 אין אַ קול - אַ פֿרווד צו הערען!
 אין אַ שטומע - צוקער זום! (י. ל. פֿרען).

אַכטפֿערויגע סטראָפֿע (אַקטאווע):

אין נאָט זאָגט מיר: איצט געה אַראָב
 צום טאַשערס הויז אין קויף אַ טאַפּ,
 אין טהוי אַ וואָרף אין זאָג דערביי
 שטאַרק הויך, אז יעדערער זאָל הערען:
 „אזוי וועט איהר צופֿראַכען ווערען!“
 אין רעד נישט מעהר, נישט וויין נישט שרען,
 בוי: איין דעם קאַפּ אין ווער פֿערשטומט -
 עס געהט דער טאַג, ער קומט, ער קומט! ... (ת. נ. ביאליק).

49. די פארמען פון א ליטעראריש ווערק.

בזו איצט האָבען מיר גערעדט וועגען פֿעדשייעדענע אופנים און ארטן, אין וועלכע עס קאָנען אויסגעדריקט ווערען יעדער געדאנקען, יעדעס בילד, יעדער בעגרייפֿע בעזונדער. א ליטעראריש ווערק בעשטעהט פֿון א גאנצע רייהע אועלכע בילדער, בעגרייפֿע און געדאנקען, וואָס ווערען אויסגעדריקט דורך ווערטער. יעדעס ליטערארישע שטעם ווערק קאָן געשרייעבען ווערען אין איינער פֿון פֿיער פֿארמען: מאָנאלאָגישער, דיאלאָגישער, געמישטער פֿארם אָדער און א ברועה-פֿארם.

§ 50. מאָנאלאָג.

I. מאָנאלאָגיש הייסט די פֿארם פֿון דעם ווערק דאָן, ווען אלץ און איהם ווערט דערצעהט אָדער געשילדערט פֿון איין פֿערזאָן, פֿון דעם פֿערפֿאסער גופאָ אָדער פֿון דעם הויפט-העלד פֿונ'ם ווערק. אין מאָנאלאָגישער פֿארם ווערען געשריבען אלע וויסענשאַפֿטליכע ווערק, בעשרייבונגען א. ז. ו. אויך ווערען שענליטערארישע ווערק זעהר אַפֿט געשריבען אין פֿארם פֿון מאָנאלאָגען, ווען דער פֿערפֿאסער וויל דאָמיט איבערגעבען די געדאנקען און רעדארטען פֿון זיין הויפט-העלד. אין מאָנאלאָגישער פֿארם זענען געשריבען דער גרעסטער טייל ווערק פֿון מענדעלסאָן, מוזר ספרים, א חוץ דעם זענען פֿיעל בעקאנט אין דער ייִדישער ליטעראטור די מאָנאלאָגען פֿון שלום-עליכס, ווי פֿונ'ם פֿרויזוו, "דאָס טעפֿעל", "גימנאזיע" און פֿיעל אנדערע. אַט איז אַ ביישפּיעל פֿון אַ מאָנאלאָג, וועלכער ווערט געהארטען פֿונ'ם הויפט-העלד פֿונ'ם ווערק.

דאָס קראַנקע יונגעל.

מאָמוש, איך וויל דיר אויסזאָגען אַסוד: דער עוקר - דער טאַטע זאל נישט וויסען!

פֿרעגסט פֿאר וואָס? וויל דער טאַטע האָט מיר וועגנער ליעב ...

נאָן, מאָמוש, איך זונדיג מוט די רעד; וועגנער ליעב האָט ער מיר

נישט; ער האָט מיר גאָר אַ גרעש ליעב!

ער איז דאָך אַ טאַטע, איז ער שטרענגער ...

דער טאַטע האָט אַ לאַנגע באָרד; דעם טאַטענס פֿנים איז נישט אַזוי

צוים גלעטען, ווי דער מאַמעס אַטלויסען פֿנים ... און אויגען האָט ער גאָר אַ

דערע, גאָר אַנאָרדער בלוק, די, אז די קוקסט אויף מיר, האָסט די עפֿום

אזוינע לאַבענדונגען, דערביי פֿיכטע - האָסט די עפֿום אזוינע נוסע, און

דערביי הארצוג-הרמנות'דיגע אויגען ... די בוזט א מאמע מיט א חבר ציוואמען ...
פאר דיר קאן איך קיין סוף נושט האָבען ... מיט די אויגען שעפסט די מור
איהם פון הארץ ארויס ...

דער טאטע קוקט גאָר אנדערש, שטענדיג ערנסט, מפלומר'ש קאלט ...
ניין, מאמושו, עס זענען גאָר אנדערע, אנדערע אויגען!
קונדוויז, מאמושו, פלעג איך וועגנער פאָרכט האָבען פאר'ן טאטען.
איך געדענק, ווי איך פלעג איהם ארויפשווינגען אויף די קניען, צעשוויבערן
דעם נאנצען קאָפּ, צובערשטען און פערפלעכטען די באָרד, איבערבויען די
לופען, און אז ער האָט געוואָלט אַבשטעלען אַ בעזערוגען בלוק, האָב איך
איהם גאָר אראָנגעדריקט די ברעמען און די אויגען פערמאכט ... היינט קאָן
איך נושט ...

אונזמאָל, הערכט, מאמושו, קראַנקערהעד, האָב איך מיך אַמאָל
אויפגעחאפט, און איהר בוידע זענט געשטאנען ביז מור ביים בעט ... די
האָסט אזוי שטול, אזוי הארצוג-שטול געווינט ... און דער טאטע ... מאמושו!
דעם טאטענט פנום איז אזוי שרעקליך געוועזען ... איך האָב געזעהן אז ער
און בעז דעמאָלט אויף גאָט! פאר שרעק האָב איך צוריק די אויגען פער-
מאכט ---

פון דעמאָלט אָן קאָן איך נושט ציטרעטען צום טאטען ווי אַמאָל ...
עפנס האלט מיך אַינ; אָפּט וויל מור דאָס הארץ איהם אַ קעגען שפרינגען,
אַ קעגען לויפען, גאָר איך קאָן נושט!

מזנסט, איך האָב דעם טאטען וועגנער לועב ... זאָל גאָט הויטען ...
איך האָב דעם טאטען זעהר לועב, איך קרועג איהן מיט יעדען טאָג, מיט
יעדער מינוט לועבער ... אז ער געהט צו מור צו, קלאפּט מור דאָס הארץ
פאר פרויד; ציטערט און מור די נשמה פאר האָפנונג: אָט וועט ער מיך
אַנגעהטען ביז דער האנד, אָט וועט ער מיך צורוקען צום הארץ ...

ביז דיר צוטער איך נושט ... די האָסט מיך שטענדיג און גלעך
לועב ... האָסט שטענדיג צו מור צינט, די האלוט מיך און קושט מיך יעדע
מינוט ... די בוסט שטענדיג, שטענדיג מיין ... דער טאטע האָט אזוי פועל
געשעפּטען ...

איך וויל, ער וויל איך זאָל זיין ריך!
(י. ל. פריז).

§ 51. דיאלאג.

דיאלאג הייסט א געשפרעך צווישען איינע פערזאנען, וואס יעדער פון זיי קומט אויף די זאך, וועגען וועלכע עס האנדעלט זיך, פון זיין אייגענעם שטאנדפונקט, אין דיאלאגישער פארם ווערען געשריבען אלע דראמאטישע ווערק און אויך פילע אנדערע. מיר ברענגען דא א ביישפיעל פון א דיאלאג:

מאיר. רעכענסט אָפּשר און גיכען טאקו זיך דורכפּאָהען אַהונצו (אין אַרץ-ישראל)?

חיים. פאַר וואָס נישט?

מאיר. און טאקו און און וועגס דאָרט בליבען זיצען?

חיים. מיט'ן גרעסטען כבוד.

מאיר. וואָס רעכענסט דו א שטונדער דאָרט צו טהון ברוּמה למשל?

חיים. דאָס וואָס אלע קאָלאָניסטען! בעאַרבווטען די ערד, פּלאַנצען

בוימער, ווענגערטער.

מאיר. קיין שענערע פרנסה האָסטו דורך שוין גאָרנישט געקאָנט גע-

פונען, א חוץ ערד גראַבען און בוימער פּלאַנצען?

חיים. מיט וואָס און ערד-אַרבווט מואוס'ער, ווו זיין דעם פרויז'ס

א יוד? מיט וואָס און קויפּען און פאַרקויפּען וואַלד און גלות שענער, ווו

פּלאַנצען בוימער בני זיך און -ערהוים, אונט'ן אייגענעם לאַנד, צווישען אונ-

גענע ברודער און שוועסטער?

מאיר. ווען זשע רעכענסט דו מאכען די ריווע, אס ירצה השם, און

א גוטער שעה?

חיים. אפילו היינטיגען טאָג... מען דאַרף פּרוּהער דאָס פּאָלק

רוהערן, צוגרויטען אינגערע אַרעמע ברודער, דו ארבווטער.

מאיר. בויט דו דאָס פון די דאָזיגע, וואָס רוהערן דאָס פּאָלק? פון

די דאָזיגע, וואָס גרויטען צו די אַרעמע ברודער?

חיים. ווער דען? איהר, וואָס זענט שטענדיג פאַרנומען גאָר מיט

אנער געלד און גאָר מיט איינער געשעפטען...?

מאיר. בויט דו דאָס מחויב זיך אָנגעהעמען די קרוודע פון אלע

אַרעמע ליט? ווו געפּעלט עס דיר!

חיים. מחויב זענען מיר אלע, וואָרום מיר אלע זענען קינדער פּוּנים

אַרעמע ירושען פּאָלק, וואָס למדעט שוין באלד צוויי טויזענד יאָהר און

וואָס האָט ערשט נישט לאַנג אויפגעוואַכט פּוּנ'ס שווערען מוראָ דונען שלאָף, ערשט
נישט לאַנג אויפגעפּענט דו אויגען און דערוועגן, וואוּ ער איז אין דער וועלט.
(שלום עליכם).

§ 52. געמישטע פּאַרם.

געמישטע פּאַרם איז דו, און וועלכער מאָנאָלאָגישע און דיאלאָגישע פּאַרמען
קומען צוזאמען. דו געמישטע פּאַרם איז דו געוועהנליכסטע, און וועלכער שענע
לויטער ארוינע ווערק ווערען אממוינסטען געשריבען. אָט איז אַ ביישפּיעל פֿון אַ גע-
מישטער פּאַרם:

און געהנטער זענען זיי געוואָרען אוינגער צוים צווייטען, וואָס אַמאָל,
וואָס אַ מאָל מעהר, אזוי, אז אלע האָבען זיי שוין בעטראַכט פאַר חתן כלה.
וואָס מען וועט און אַ ליאָדע טאָג תנאים שרייבען.
אזא נחת, אזא גלוק, אזא שמחה האָט איהר טאַכטער געטראָפּען,
אזא יונגער מאַן, אזא גאָלדענער יונגער מאַן!
ר' יעקב איהר פּאָטער, איז שוין אַ יוד און דו יאָהרען, אַ אויסגעהאַ-
רעוועטער דאָרפֿסגעהער, געהט קרום מוט דעם זאָק אלטוואַרג, וואָס איז
שטענדיג אויף זינע פּלוּצעס.
אַ שטוקעל שמחה, אַ שטוקעל נחת דערלעבט אין זיין לעבען, גע-
לויבט צו נאָט.

אלע פּראַגען זיך, צימחסטען פּונגעלע, דו באַקען זענען פּרוישער
און רויטער געוואָרען, דו אויגען טינקלער אין פּיערדינגער.
און אָט זיצט זי בע דער מאַשון און געהט; און אין דער גאַנצער שטיב
הילעכט איהר קול:

„און וואָס אַך האָב געוואָלט האָב אַך אויסגעפּוהרט.

זאָל אַך אזוי לעבען.

„אַך האָב געוואָלט אַ שענעם חתן,

האַט מיר נאָט געגעבן“.

און פּונגעלע זינגט און געהט, געהט און זינגט.

אויף דער נאַכט קומט אַליינער.

— נו, וואָס מאַכסט דו?

— וואָס זאָל מען מאַכען?

– וואָרט, וועל איך דער עפעס ווייזן.

– וואָס אזוינס?

און זי דערהויבט זיך פֿון איהר אָרט, געהט צו צוים קאסטיען, וואָס שטעהט ביים ווינקלע פֿון אויווען, נעהמט עפעס אַרויס און בעהאלט עס הינטער דעם פֿארטויך.

– וואָס האָסט דו דאָרט? זאָגט ער מיט אַ געלעכטעריל.

– וואָס אַנלעסט דו דורך אזוי, זאָגט זי און זעצט זיך אַנדער נעבן, אַהם, נעהמט אַרויס פֿון הינטער דעם פֿארטויך אַ בילד אויסגענוט מיט הילטשקע „אַדם אין חוה“, און ווייזט איהם דאָס, זאָגענדיג:
– נו, זעהסט, דאָס האָט מיר אַ מעדיל, אַ חבר'שע געמאַכט פֿאַר מיר, פֿאַר אינו...
– און אינגער שטובֿעל וועל איך דאָס אויפֿהענגען אויף דער וואַנד, פֿאַר דו בעטען.

– פֿאַר מיין בעט, צו פֿאַר דינס?

– וואָרט נאָר, אַלגעזר – וועסט זעהען, וועל איך דער אויכפּווען אַ שטובֿעל, אַ גן-ערדן זאָג איך דער, אַ פּשוט'עם, נאָר אלץ וועט מווען שפּונגען, אַ מחיר וועט זיין דרינגען אַרעין צו געהן.

– און אלע נאָכט נאָך דער אַרבייט וועלען מיר בתּדע זעצן, אינגער נעבן אַנדערען, אָט ווי איצט – אין ער נעהמט זי אַרויס.

– און דו וועסט מיר פֿון אלעם דערצעהלען – דערצעהלען פֿון אלעם, זאָגט זי, אַרױפֿלעגענדיג איהר האַנד אויף זיין אַקסעל, און מיט די צווייטע אַהם אָנגעמענדיג פֿאַר'ן גאַמבע, און קוקען איהם טועף אין פנים אַרעין. און ווי און אזוי גוט, אזוי פֿרעהליך אויפֿ'ן הערצען. (שלום אַש).

§ 53. ברױעף-פֿאַרם.

די ברױעף-פֿאַרם איז אין דער ליטעראַטור די זעלטענסטע. פֿונדעסטוועגען געפֿינען מיר אויך אין דער ייִדישער ליטעראַטור עטליכע ווערק, וואָס זענען גע' שריבען אין דער פֿאַרם פֿון ברױעף. איבערהויפּט זענען בעריהמט די ברױעף פֿון שלום עליכ'ס, מנחם מענדיל', די ערצעהרונג אין ברױעף פֿון י. ל. פּרץ, האַשע מרת חנה', און „ברױעף וועגען ליטעראַטור“ פֿון ד. פּרישמאַן. די ערשטע חאַראַקטעריזירען דאָס לעבען און געדאַנקען פֿון אַ מיטעלען ייִדישען סוחר; די

צווייטע בעשרייבען דאס לעבען פון אידישע עגונה. די דריטע בעהאנדלען לויט מער ארישע און קונסטגעשיכטליכע פראגען.

מנחם מענדל פון יעהופעץ צו זיין ווייב שיינה שוינדל און מאזעפעווקע. לונגתי היקרה הצנועה החכמה מרת שיינה שוינדל שתחי' עכ"ב.

ראשית בון און דור מדוע, אז און בון ב"ה בקו החיים והשלום, השם ותברך זאל העלפען, מע זאל תמוד הארבען אויגע פנים אנדערן נאך גוטס מוט בשורות טובות ישועות ונחמות אמן. והשנית זיי וויסען, אז דאס געשעפט פון היוער און בלאטע; פלע, ס'אזי נאך א טומעל, א לויפעניש, א פויסערעניש. און גענוג. ערשטענס און נוסף אצונד אויף היוער קיין קינים, און אפילו אז נאט שוקט שוין יא אמאל צו דעם קינה, און דער קינה קיין קינה נוט, היינט ער קאכט אויס דאס וואסער; וואס די זאלסט איהם נוט וויזען פאר א דורה געפעלט איהם נוט: די און איהם צו נאכהט און יענע און צו ווייט; די און איהם צו קליין און יענע און איהם צו גרויס, און אז נאט העלפט ס'אזי שוין דורך ארום און ארום ווי געוואוינשען, דאס הויסט, די קרוינט איהם שוין א דורה, וואס און נוט גרויס און נוט קליין, נוט נאכהענט און נוט ווייט, הויבט זיך ערשט אן א נייע סדרה — די מאדאס, וואס וועט עפעס די מאדאס זאגען? „מאדאס“ הויסט דא און יעהופעץ פונקט דאס אויגענע, וואס און מאזעפעווקע, ווייב, נאך און מוין, אז א מאדאס און א סך ערנער פון א ווייב, ווארום א ווייב און א ווייב, און א מאדאס און א מאדאס דאס, דאס הויסט א גאנצער „יא טאגן דאס“. און קאן דאס דור נוט ארויס געבען אקוראט. אט האט נאט מיר צוגעשוקט א קינה אויף א הינעל, דוקא נישקיטה פון א מעגשעל, לאקשענטעפל הויסט ער; ער און, זאגט ער, דעם גרויסען לאקשענטעפלס אנהיינוקעל. מילא האב און מיר גוט אנהייבראבען די פויס, בון און האב געפונען פון זינעטוועגען א הינעל אנהיינוק און דער וועלט, אזוי ווי איהם שטעהט אן, און און בון שוין געווען נאך פארטויג מוט איהם ארום און ארום, שוין בערוינגען זיך מוט איהם פאר'ן „קארטאזש“ און אויסגעלייכט זיך מוט א פאר מעקלערס, וואס האבען געהאט צו מיר א טענה; מאכט ער צו מיר: „ני, אצונד זינט זיך אקארשט מטריח און געהט זיך דורך נאך אמאל אקוקען אלע הינלעך מוט דער מאדאס“, — ווער און געווען, יא און, די מאדאס? — „טאקו מין אויגענע מאדאס“, מאכט ער צו מיר און טהוש א געשרו: „מאמעטשקע! געה זיך דורך, נשמה מינע, מוט דעם האזינגען מעקלער, וועט ער דור וויזען די היוער, וואס און האב אנהיי געקוקט“. און ארום פויס אנדערען חדר די מאדאס לאקשענטעפל, דוקא א הייבשע נקבה, אויסגעשליוערט ווי א מחותנת'טע, אינעמיטעניגען און דומאנה טיין און ברוליאנטען, און מיר האבען זיך געלאזט געהן אה, די היוער,

פֿון איין שטוב און דער אנדערער. וואוהין מיר קומען געפֿעלט איהר נישט; דאָ, זאָגט זי, בעדארף זיין זומער צו הייס, און דאָרט וועט געוויס זיין ווייטער טער צו קוהל, דאָ שמעקט איהר נישט דער קעלער, און דאָרט איז איהר צו קליין די שטאל... דאָ איז איהר נישטאָ וואו אויסצודרעהען זיך, און דאָרט איז איהר צו און איהר גלאַט נישט צוים האַרצען. הינט ענפֿות? וואו וועט זי האַלטען אַנזען עוף? וואו וועט זי האַנגען דאָס גרעט? וואו וועט מען שטעלען פּסח/דינגען באַרשט? און אין מיטען דרינגען זאָגט זי גאָר, אַז עס דרעהט זיך איהר דער קאַפּ, ס'איז איהר נישט אויף צו הל'ש'ען, זי וויל געהן אהיים. האָט זי אַבגעשפּולט דעם מאַן אַ, וווינאָט, איהם געמאַכט מיט דער בלאַטע, און ער, דער הערר לאַקשענטעפּל, איז געשטאַנען האַטש מעלך איהם אויס, נישט אַבערגעקעהרט די צונג אַפּויל, אין נאָר, טאַמעטשקע" און, מאַמעטשקע" - הקצור דאָס געשעפט איז צו נישט געוואָרען און איך האָב מיך בעזע ציטענס אַנגעהן געטהון צו אנדערע מסחרים, צו אומגעניגע" (נוטער). אומגעניגע - דאָס איז נאָר אַנאָנדער מן מסחר! ראשית בעדארף מען דער צו נישט ריכען קיין שטוועל, מע שרעבט אַרען אַ ברוועל, מע שיקט אַוועק אַנזעפּוס", יענער פֿאהרט זיך דורך, קוקט אָן די ערד, אין עס ווערט מיט גאַטס הולף אַגעשעפט. און והשנית האַנדעלט מען נישט מיט קיין זלדונס, מיט קיין לאַקשענטעפּל; מע האָט צו טהון מיט פּרוצום, פּאַמעטשקעס, פּורשטען, גראַפּען; גראַפּ פּרושעמבאָיסקו, גראַפּ גראַשענאָלסקו, גראַפּ פּרושעמפּוצקו. וועסט די דאָך מיר פֿרעגען, ווי קום איך צו גראַפּען? איז דרינגען אַ אנגע מעשה! אזוי ווי די וויסט דאָך, אַז איך טאָר נישט זיין היע... און עס טרעפט זיך מע קומט אַמאָל בינאַכט אויף דער אַכסניה בודק חמץ זיין, נישט אינז די בעל-הבית'טע פֿרוהער אַ ידועה, בכדי מיר זאָלען זיך בעזע ציטענס צונעהן ווי זאלן און וואַסער, דער קיין בויבערוק, דער אויף דער דעמאָיעווקע און דער אויף דער סלאַבאָרקע... נאָר אַמאָל טרעפט זיך, אַז די בעל-הבית'טע אלון וויסט איך נישט, ווען עס וועט זיין די בהלה, און דעמאָלט זעה נישט גוט! יענע וואָך לונגען מיר אזוי אַלע אַררים און שלאַפּען, דערווייל האַרבען מיר מע קלאַפט, שפּרונגט אַראָפּ די בעל-הבית'טע און איין צוטערניש און רופּט זיך אָן צו אינז: „יְהוּדִים בְּלֹא קְרוֹבֵט און שטריו" - איז געוואָרען אַ שפּרונגערע מיט אַ בעהאַלטערע; דער אין אַ שאַפּע, דער אין קאַסטען, דער אין דווישע באַרשט, דער אין קעלער, און איך - אויף מיין אַלט אַרט אויפֿן בוידיגע - און באלד נאָך מיר, נאָך אַוועק, אַ יודול פּון קאַטעגאָריע. לונגעדיג אזוי און געהאַקטע וואַנדען אויפֿן בוידיגע, הער איך ווי דאָס יודעל געבאָך קרעכט. - וואָס קרעכט איהר? פּרעג איך איהם שטוי לערהנד. „אַז אָך און וועה איז צו מיר, זאָגט ער, מינע פּאַפורען, איך האָב מורא פֿאַר מינע פּאַפורען! - וואָס פֿאַר כאַפּערען? מאַך איך צו איהם. ווי

לוגען דארט, זאגט ער, ביי מיר צוקאפגענס, איך האב מורא און בליעב אהן פאפוערען! - וואָס זשע פֿאַרט, זאָג איך, פֿאַר פּאַפּוערען! וואָס איהר האָט אזוי מוראָ? - אַי, מאַכט ער, זעהר נויטונגע פּאַפּוערען! טרעפֿען אָן בלו גומאַ אפּשר אַ האַלבען מיליאָן! איך האָב דערהערט אַ האַלבען מיליאָן, האָב איך מיר שטילערהויר ציגעריקט צו מיין יודעל און פֿרעג איהם: - ווו קומט צו איך אזוי פּועל פּאַפּוערען און וואָס איז דאָס פֿאַר אַ מין פּאַפּוערען? ס'איז אומגעניגס, מאַכט ער צו מיר, איך האָב אומגעניגס און וואָהלונגער גובערניע, גרויסע אומגעניגס, מוט דו בעסטע רעמאָנעטען, פֿערד און אַקסען און שפּאַ אַהן אַ שוער, מוט וואָסערמיהלען מוט גוראלעס, מוט הויפֿען שפּאַ פֿע, אױסגעצױבענטע גערטנער מוט אַלדעם גוטס! דערהערט אזעלכע דבורים, רוק איך מיר צו צו מיין יודעל נאָך געהנטער! - ווו קומט צו איך אזוי פּועל אומגעניגס מוט אזא גוטס? „דו אומגעניגס, מאַכט ער צו מיר, זענען נישט אויף מיין מוסט געוואַקסען געוואַרען, דו אומגעניגס זענען פּרוּצישע אױסגעניגס, זױ געהערען, מאַכט ער, צױם גראַפּ פּרוּצעמבאָסקו, גראַפּ גראַשעניג גאַלסקו, גראַפּ פּרוּצעמבאָסקו, נאָר איך האָב זױ אויף דער האַנד, דאָס הױסט, איך בױן פּון זױ דער פֿערקױפֿער, דערויף טאַקו בױן איך געקומען אַהער צו פֿאַהרען, געבראַכט מוט זיך אַלע פּאַפּוערען, דו אַפּוסען פּון זױ, - ווו מױנט איהר, איך וועל חלילה נישט האָבען קױן שפּאַרען? - חם ושלום, זאָג איך, ווער דאַרף דאָס פֿרעמדס? דער אױבערשטער וועט העלפֿען, מע זאָל חלילה נישט פֿערקױבען, זאָג איך, אַהער צו אינז אויפֿן בױדעם, און דערוועל טהו איך איהם אַ טאַפּ פֿון יענער זעט: - נױ, האָט איהר עפעס געמאַכט הױע מוט אינערע אומגעניגס? „נױן, מאַכט ער, לעת עתה נאָך גאָר נישט, איך האָב מוראָ פֿאַר דו הױע מעקלערס, זױ זענען, זאָגט מען, גרויסע לױנגערס, האָבען נישט און זיך קױן וואָהר וואָרט! אפּשר וויכט איהר אַ מעקלער פֿון אױסגעניגס, נאָר אַ רעכטער זאָל זױן, דער עיקר אַנעהרלובער, נישט קױן לױג נער“. - אָך, זאָג איך, מוט'ן גרעסטען פּבור! איך אַלױן, זאָג איך, בױן אַ מעקלער פֿון אומגעניגס, דאָס הױסט, זאָג איך, קױן אומגעניגס האָב איך נאָך אויף מיין לעבען נישט אױסגעמקלט, נאָר גאַרניט, זאָג איך, הלואי זאָל גאָט צישוקען אַ קױנה, און קױן מלאַכה נישט צו מאַכען אַנאומגעניג אױך. „איך זעה, מאַכט ער צו מיר, אַז איך האָב צו טהון מוט אַנאמת'ן מענשען און מוט אַנעהרלובען מאן, נישט זשע מיר דו האַנד תקועת בף, אַז צווישען אױס וועט דאָס בליעבען, וועל איך אַנע אױבערגעבען אַכסרונג, וואו דו אומגעניגס לױגען און וואָס ביי מיר געפֿונט זיך“. הקצור מיר האָבען מוט גאָטס הילף געמאַכט אַגעשעפט, דאָס הױסט מיר האָבען געשלאָסען שותפֿות אויף אַלע געשעפטען, ער לעגט אַרױן און שותפֿות אַלע זױנע אױסגעניגס און איך לעג אַרױן מױנע קױנס, נאָר מחמת איך בױן פֿערנומען און האָב קױן צױט נישט,

מאך איך דאָס בקצור; אם ירצה השם אינ'ם אנדערקען ברועף וועל איך דיר שרייבען אלסדונג באר'בות; לעת עתה לאז נאָט געבען מוט געזונד מוט הצלחה. גרום די קונדער און אוטל'כען בעזונדער נאָר פֿרענדליך.
ממנו בעלך מנחם מענדל.

ע' ו' ק' ר' ש' ב' ח' ת' ו' . די בהלה וואָס ס'איז געווען אויף דער אַכסנייה און אַנ'אומ'ווסטונג בהלה. דאָס האָט אונזער אַשכּן על פּו טעות געקלאַפּט צו אונז און פֿענסטער, און מיר זענען זיך אומ'ווסט צעלאָפֿען. נאָר דאָ זעהט מען אַר'ים, ווי אַזוי דער אויבערשטער פֿוהרט, אַזוי איז גיט. למשל ווען דער שכּן זאל נישט געווען קלאַפֿען און פֿענסטער, וואָלט נישט געווען קיין בהלה, און איך וואָלט נישט געווען אויפֿ'ן בוידעם, און וואָלט מיר נישט בעקענט מוט דעם קאָמפּעניצער יוד, און וואָלט נישט געוואוסט פֿון קיין אומגעניגס און פֿון קיין גראַפֿען. עס פֿעהלט אינזש נאָר אַיין שטוקעלע הצלחה!
(שלום עליכם, פֿון זיין ראָטאָן אין ברועף אונטערן מיטל, "מיליאָנען")

§ 54. דער אינהאלט פֿון אַ ליטעראַרישען ווערק.

בזו יעצט האָבען מיר גערעדט נאָר פֿון דער אויסערער זייט פֿון ליטעראַרישע ווערק, פֿון דער שפּראַך, פֿון דער פֿאָרם א. ו. ווי יעצט וועלען מיר בעַ טראַכטען די ליטעראַרישע ווערק לויט זייער אינהאלט נאָך, ד. ה. לויט דעם וואָס אין זיי ווערט בעהאנדעלט און ווי אַזוי, אויף וועלכע אַפֿנים, עס ווערט בעהאנדעלט.

אַזוי ווי שרייבען קאָן מען נאָר ווענען עפֿעס, מוז דער שרייבער זיך פֿרייער גאנץ קלאָר אָבנעבען אַחשבון פֿון דעם עפֿעס, וואָס ער וויל בעהאנדלען אין זיין ווערק. די זאך, וואָס דער פֿערפֿאסער בעהאנדעלט אין זיין ווערק, הייסט דאָס טעמאַ פֿון ווערק. די טעמען קאָנען זיין פֿערשידענע, ווי פֿערשידענארטיג עס זענען די פֿראַגען, וועלכע אינטערעסירען דעם מענשליכען מח. אַלס טעמאַ קאָן צו'ם ביישפּיעל דענען: „די ענטוויקלונג פֿון די אינזעקטן און ניינצענהײט טען יאָהרהונדערט“, „דאָס לעבען און ווירקען פֿון דיוראָעלין“ אָדער נאָר „די פֿאָגראַמען אין רוסלאַנד“. האָט זיך דער שרייבער געוועהלט פֿאַר זיין ווערק עפֿעס אַ טעמאַ, מוז ער עס ענטוויקלען דורך געדאַנקען און פֿאַקטען. וואָס מעהר די זאך, ווענען וועלכע ער שרייבט איז איהם בעקאַנט, אַלץ קלאָרער און פֿיערזיטיגער זענען איך די געדאַנקען דער'בער, און גרעסער די צאָהל פֿון די פֿאַקטען, וואָס ער קאָן דער'בער ברענגען. די געדאַנקען און פֿאַקטען, וועלכע

ווערען געבראכט און ענטוויקעלט אין אווערק, בילדען זיין אינהאלט אין אים = גענטליכען זינגען פון דעם ווארט.

די געדאנקען אבער, אפילו ווען זיי זענען נאנץ לאנגש און ריכטיג, קאָן נען נישט אויסגעדריקט ווערען אָהן אנאָרדנונג, ווי עס קומט ארויף אויפ'ן זינגען. דער שרייבער מוז זיך קודם בר קלאָר מאַכען, וואָס דארף ער פֿריהער אויסצודריקען, צו ערקלערען, צו בעגרינדען, און וואָס שפּעטער. מיט אַיין וואָרט, ער מוז זיך פֿריהער – אין קאָפּ אָדער אויפ'ן פּאַפּיר – צוזאַמענשטעלען אַ פֿאַן. נאָך אַלעס, ווען דאָס טעמא איז שוין בעקלערט, די געדאנקען און פֿאַקטען געזאַמעלט לויט אַ געוויסען פֿלאַן, טרעט ערשט דער שרייבער צו צום אויסאַרבייטען דאָס ווערק.

§ 55. פֿיער הויפטעלעמענטען אין דער לויטעראטור.

לויט דעם אינהאלט בעשטעהען די לויטערארישע ווערק פֿון 4 הויפטעלע-מענטען: (1) בעשריבונג, (2) ערצעהלונג, (3) בעטראכטינג, און (4) לירישעס עלעמענט.

§ 56. בעשריבונג.

אַלעס, וואָס אויף דער וועלט עקזיסטירט, אָדער וואָס די מענשריכע פֿאַנטאַזיע שטערט זיך פֿאַר, קאָן מיט ווערטער בעשריבען אָדער געשולדערט ווערען אין אַ געוויסען צייט-מאָמענט. מען קאָן בעשרייבען אַרעערע זאָך פֿון דער נאַטור, למשך אַ וואָרט, אַ בויס, אַ מאַרפֿע; אַנערשיינונג, למשל אַרעגען אָדער אַ זונאוויפֿלאַנג; פֿאַקטען פֿון מענשריכען לעבען, למשל, אַ מלחמה, אַ חתונה, אַ לוי; מענשריכע פֿיזיאָנאָמיען און זייער גיסטעס-צושטאַנד; קונסט-זאַלען, ווי הייזער, פּאַלאַצען, בילדער און סטאַטוען. מען קאָן אויך בעשרייבען דאָס, וואָס אויף דער וועלט עקזיסטירט נישט אין דער ווירקליכקייט, נאָר די ריכע מענש-ליכע פֿאַנטאַזיע קלערט עס אויס. אזוי זענען דאָ בעשרייבונגען פֿון נן-עדן התחלון, פֿון אַשמדאי, פֿון גיהנום, פֿערשיעדענע נאַכטצענען מיט מוירטע א. ה. וו. א. ה. וו.

די בעשריבונג אין דער פֿערברויטעסער ערעמענט אין דער לויטעראטור, ווי אין דער פּראָזא, אזוי אויך אין דער פּאָעזיע. זענען טרעפֿט זיך אַ לויטע-ראַריש ווערק, אין וועלכען עס זאָל זיך נישט געפֿינגען ייִפעס אַ בעשריבונג.

דער גרעסטער טייל וויסענשאפטליכע ווערק; נאטורוויסענשאפטליכע ריזע-בע-שרייבונגען, קונסטוויסענשאפטליכע, געאגראפישע, זענען לויט דעם האראקטער זייערען היפטועכליך בעשרייבונגען.

דער וועג נאך קארטשעוו.

דער וועג קען קארטשעוו לאזט זיך אין א טהאל אראב. פון אלע זייטען לאזען זיך אויך אראב אין דעם זעלבען טהאל לאנגע פאסען ערד, טוילס נאך שווארצע, ערשט בעזאקערטע; פון א טויל פאסען הויבען שוין אן גרויס קערנדלעך שמוכלענדונג ארויסצושטעקען די קעפ, זעלבע גרויסע אזוי שוין פון דער וויטענס, און טויל פאסען זענען שוין אין גאנצען מיט גראז. בעוואק-סען. פון דער אנדער זייט טשערטעל זעהט זיך, ווי עס צוהט זיך פון טהאל ארויף אויפ'ן בארג א זאמרוגער וועג פון בודע זייטען מיט בעפלאנצטע בויג-מער. צוזאמען מיט דעם וועג צוהען זיך מיט און דער הויך די לאנגע, טויל נאך שווארצע, טויל שוין בענראזשע, און טויל שוין גאר און גאנצען מיט הויכע גראזען בעוואקסענע פאסען, און מישען זיך דארט אלע צוזאמען, בויג זי ווערען אין גאנצען פערשוואונדען פון דעם אויג. אויבער דעם אלעם שפרייט זיך אויס פון רייבען א גאנץ לאנגע און א גאנץ ברויטע חופה מיט גרויסע וואלקענדלעך - דאס איז דער הויטעל.

(שלוש: אש.)

§ 57. ערצעהלונג.

אזוי הייסט די שילדערונג פון אזאך אדער אנדערשניונג נישט אין און בעשטימטען מאמענט, נאר לויט די ענדערונגען, וואס קומען פאר מיט דער זאך אדער אין דער ערשניונג און א גאנצע רייע פון מאמענטען אין פערלויף פון אנגעוויסער צייט. מען קאן זאגען, דאס דער אונטערשיעד צווישען בעשרייבונג און ערצעהלונג איז דער זעלבער, וואס צווישען ארט און צייט. ווען מען בעשרייבט אזאך, שרייבט מען פריהער, צום ביישפיעל, וועגען זיין אויבערשטען טייל, דערנאך דעם מיטעלען און צום סוף דעם אונטערשטען, מיט און ווארט לויט די ארט-ארדרונג. ערצעהלט מען אבער וועגען אזאך, אזוי ערצעהלט מען פריהער וועגען דעם, וואס איז מיט איהר געשעהען פריהער, דערנאך -- עטוואס שפעטער, דערנאך - נאך שפעטער א. ז. ו. ביי צום לעצט; מיט און ווארט, דא ווערט אבגעזעהט די צייט-ארדרונג. די ערצעהלונג איז אזוי ארום אויך א גאנץ וויכטיגער עלעמענט אין דער ליטעראטור. געשיכטע, ביאגראפיעס, זכרונות -

אין פראָזא; ראָמאַנען, פּאָעמען, דראַמען א.ו.וו. - אין דער פּאָעטישער ליטעראַטור, זענען לויט זייער האַראַקטער ערצעהלונגען אין דער אָדער יענער פּאָרם.

דאָס פּסח'דיגע געפֿעס.

איך בין געווען דער איינציגער מאַנסבול אין שטוב, דערזענער און אויף מיר געפֿאלען דער גורל געהן צוים טיך טובל'ען דאָס געפֿעס. געהן צום טיך און דאָך שוין עפעס אַ שטיקעל אַסק פֿאַר אַ בחור'ל פֿון 7 אָדער 8 יאָהר, וווּ איך בין דענסטמאָל געווען. היינט בפרט נאָך טובלען ערב פסח דאָס פּסח'דיגע געפֿעס.

אין דער לופט שמעקט שוין מוט פֿרוהלונג, ערשטערווייז קוקען אַרויס גרונט קעפלעך פֿון גראָז, עס בלאָזט אַ מחיד'דיג וואַרעם ווינטעל; דער טיך און נוט רזונט, קלונט ריטשקעלעך וואַסער פֿון דעם געוועזענעם שניז לויפֿען פֿון ערגעץ ווייט, פֿאלען אַרעין מוט אַ ליאַרם וווּ מוט אַ שמחה און טיך אַרעין, - וווּ צו זיך אַהום נאָך אַ לאַנגען ווינטען וועג. די זון גלעט דאָס פֿנים וווּ מוט אַ געשטוינער וואַרעמער האַנד, אין איך לאָז זיך באַרוועס מוט דעם פּסח'דיגע געפֿעס נוט ווייט פֿון דער באַר; - דאָרטען, וואו וואַסערפֿיהרער שעפען וואַסער פֿאַר דער שטאָרט; דאָרטען, וואו די בעלי עגלות און אלער-ליי דורכבאָהרער טרונקען אָן זייערע פֿערד.

איך געה צוים טיך טובל'ען, אָבער איך בין אין גאַנצען מוט מיין האַרץ, מוט מינע אלע געדאַנקען און דערהיים, וואו עס וואַרטען אויף מיר מינע ניטע פּסח'דיגע שטוועלעך, וועלכע שטעהען און אַ ווינקעלע. איך זעה זון נאָך אויטער פֿאַר די אויגען מוט זייערע געפֿאַרבטע פֿאָדעשוועס, מוט שאַגן אויסגעקלאַפטע פֿלעקלעך. מינע געדאַנקען זענען אין גאַנצען דאָרטען, וואו עס וואַרטען אויף מיר אזוי פֿועל נוטע אין טייערע זאַכען; אַ ניט קאַפּאַטקעלע, אַ ניט הינטעלע, אין דאָס לועבע אין טייערע געזוכט פֿון דער מאַמען, וואָס וועט מיך ציפֿרועדען און פֿרעהלויך בעגעגענען נאָכ'ן טובל'ען דאָס פּסח'דיגע געפֿעס!

און אַ גלויקליכער שפּאַן איך אין שפּאַן מוט דעם פּסח'דיגע געפֿעס צוים טיך.

פֿון דער אַרבייט, וואָס איך האָב אויט ציטהון, בין איך אויך שטאַרק ציפֿרועדען. דאָס טובל זיין פּסח'דיג געפֿעס און אַ מצוה, אַ פֿערנגיגען, אין איך ווייס נוט, וואָס און ביט מיר גרעסער; צו די מצוה אָדער דאָס פֿער-גענוגען. אָנגעזאָגט האָט מיר די מאַמע צוויי זאַכען: איך זאָל נוט צעברענגען דאָס געפֿעס און זאָל זיין געהוט ביים טיך, חלילה נוט אַרענפֿאלען און

וואסער ארען. מילא פון צעברעכען דאס געפעס האב איך קיין מורא נישט, ווארום דאס גאנצע געפעס איז בעשטאנען פון אהן הרונק, און ווי אזוי וועל איך נעהמען און צעברעכען דעם אהן-אוי-אוינגען הרונק? און מורא האבען פאר'ן וואסער האב איך נישט וואס, ווארום זינט איינער טיך און א טיך איז דארטען קוממאל קומער נישט דערטרוקען געווארען.

א חוץ מיר זענען געווען ביים טיך נאך יונגלעך אזעלכע ווי איך, קלע-נערע און גרעסערע, און איך מערלעך מיט געפעס. עלטערע מערלעך און וויבלעך האבען געוואשען גרעס ביים ברעג טיך, געשטאנען מיט די בארונע-סע פוס אין וואסער און געקלאפט מיט דער פראטש אויבער דעם נאסען גרעס אלץ לכבוד יום טוב, אלץ לכבוד דעם בשר'ן בכה.

איך האב געהאלטען מיין הרונק ווי א טמערע בלו, וואס מען דוט אב ווי דאס שווארצעלע פון אויג; עמוצער זאל הלילה וועלען זי ביי מיר אב-בולענען, וואלט איך יענעם די אויגען אויסגעשטאפען. עס האט זיך מיר אויס-געוויזען, אז אלע ביים טיך קוקען אויף מיין הרונק און זענען מיר מקנא, דער הרונק איז געווען א פראסטער הרונק, פון מיינעם גלאז מיט א הענדל און מיט א דעקעל אויך פון גרונעם גלאז, און בכלל איז ער גע-ווען א גאנץ געוועהנליכער הרונק, אין וועלכען מען האלט אגעריגענעם חרוון, נאך ביי מיר אין מינע אויגען האט ער געהאט דעם זיבענעטען חן; ערשטענס, דערפאר וואס ער איז א נער; צווייטענס, דערפאר וואס ער איז א פסח'רונגער, און דרויטענס, דערפאר וואס איך דארף איהם טובלען לכבוד יום טוב.

אנאָרש אויף צו טובלען האב איך אָנגעזוכט נישט ווייט פֿון באָד, נעבען אַ גרויסען שטיין, וואָס ליענט דאָרטען מששת ימי בראשית.

וואָן איך בין צוגעגאנגען צום טיך, האָב איך פֿערקאָממען די הויזלעך אין בין ארען בוי די קנוע און וואסער ארען. איך האָב זיך אָנגעבויגען, געמאכט די פרצה און איינגעטונקט דעם הרונק אין וואסער, אונטערגעטונקט קען מיט גרויס בונה און פֿאַרוכטונקט, ווי מען טונקט אינטער אַנ'און אונט-צוג קינד, ווען מען באַדט עס און מילטער. בעראַרף זיך אָבער טרעפֿען אַקוראט אזוי, אז דער הרונק טהוט זיך אַ גלוטש און גליטשט זיך אַרויס פֿון מינע הענד און... נישטאָ קיין הרונק!...

די ערשטע טונט בין איך געווען אזוי מבולבל, אז איך האָב נישט גע-וואוסט וואָס מען טהוט. באלד נאָכדעם איז מיר דורכגעפֿלויגען אַ געדאַנק זיך אַ וואַרף טהון און וואסער ארען נאָך דעם הרונק, און דערנאָך געדענק איך שוין אלעין נישט, וואָס מיט מיר איז געווען...

איך בין געוועסען אויף דעם גרויסען שטיין, דעם קאָפּ אַראָבעלעזט צו די קנוע און האָב געווינט מיט בוטערע טרעדרען;

סטעטש, וואָס וועל אונד אוצטער טהון? וואָס וועל אונד זאָגען דער מאַמען? וואָס וועל אונד זאָגען און דערהיים? אז אונד וועל זאָגען, אז דער חרונק האָט זיך דערטרונקען, וועט מען מיר דען גלויבען? מען וועט אודא, זאָגען, אז אונד האָב איהם צעברעכען, און דו מאַמע וועט מיך שלאָגען, וויפועל עס וועט נאָר און מיר אַרען, אין וועט נאָך שרעקן איהן מיר: „אונד האָב דיר אָבער אָנגעזאָגט, דו זאָלסט נישט צעברעכען! אונד האָב געוואוסט פֿרהער, אז דו וועסט איהם צעברעכען!“ – אזוי וועט זאָגען דו מאַמע און וועט זיין גערעכט. וואָס פֿאַר אַ פנים וועל אונד דענסטמאַל האָבען און דעם נייעם קאפּאָטקעלע מיט דו נייע שטוועלעך, וואָס שטעהען און ווונקעל? וועה און מיר! וועה און מיר! וועה און מיר! ...

אונד האָב זיך צעווינט, צעחלופעט, מינע טרעהרען האָבען געקאפּעט און טיך טרען און צעמישט זיך מיט דעם וואַסער פֿון טיך, וואָס האָט ביי מיר צוגענומען מיין טיערען פּסח'דיגען חרונק.

– וואָס ווינסטו, יונגעלעך? – מיט דו דאָזיגע ווערטער און צוגענאָגען צו מיר עפעס אַ מעדעל מיט אַ רויט שאלעכעל אַיפֿן קאָפּ, אָנגעבויגען זיך צו מיר און געוואַלט אַ קוק טהון און פנים אַרען, זעהן וואָס אונד ווין. אונד האָב זיך צעחלופעט נאָך שטארקער און האָב איהר לאַנג לאַנג נישט געקאָנט ענטפֿערען קיין וואָרט.

– זאָ, נארעלעך, וואָס ווינסטו, טאַמער קאָן אונד דיר העלפען? – האָט זי מיט אַ פֿרונדלעכע שטומע מיך וויעדער געפֿרעגט, אָנגעהמענדיג טיך ביי דו אַקלען.

אונד האָב אויפֿגעהויבען דו אויגען און האָב דערוועהן פֿאַר זיך אַ שניץ לזכרון פנים מיט גוטע אויגען און האָב קיים אַרױסגעקראַט:

– דער חרונק ... חרונק ... חרונק! ...
– וואָס פֿאַר אַ חרונק? – פֿרעגט מיך דאָס שענע מעדעל מיט דו גוטע אויגען.

דאָ האָב אונד זיך וויעדער צעווינט און נישט געקאָנט רעדען. דאָס מעדעל האָט אַ פנים פֿערשטאָנען, אז אונד האָב עפעס געמיינט העבען אַ נרויסען שאַדען, און האָט מיך גענומען טרויסען מיט אַזעלכע גוטע ווערטער, מיט אזא זום קול, וואָס אונד וועל נישט פֿערגעסען מיין גאנץ לעבען. – ווין נישט, נארעלעך, דער טאַטע מיט דער מאַמען וועלען דיר גאָרנישט טהון, עס געהט אזא יום טוב, אַם ירצה השם צום סדר וועסטו פֿרעגען דו פֿווער קשיות, וועסטו טרונקען זוםען ווין, וועסטו עסען גוטע קנודלעך ... אין נאָך אַ סך, אַ סך גוטע, זוםע, מסיחה'דיגע ווערטער האָט מיר דאָס שניץ נע מעדעל מיט דעם רויטען שאלעכעל אַרענגענאָסען גלעך און האַרצען אַרען. איהרע ווערטער האָבען מיך געהילט און דערקווקט מיין פֿערבוסערט האַרץ.

זו האט מיר דעם הרוינק נישט צורוקגעגעבן, זי האט מיר נישט אויסגעהוילט גענצליך, נאר זי האט פערנרונגערט, פערקלענערט מניע יסורים.

וויפיל מאל האב איך נאכדעם איבערגעלעבט א סך גרעסערע צרות אין אוימליקן, ווי דענסטמאל איבער דעם דערטרונקענעם הרוינק, אין קני- נער, קיינער איז נישט צוגעגאנגען צו מיר א קוק טהון און פנים, מיר העל- פען, אויסרעדן מיר דאס הארץ, פערנרונגערען די יסורים... איי, וואו בויטו, מערעלע מוט דעם רויטען שאלעכעל און מוט די גוטע אויגען? ! (מ. ספצקטאר.)

§ 58. בעטראכטונג.

דאס איז א בעזונדערע פאָרם פֿון פראָזאישע ווערק, וואָס זײַער ציעל איז אַרױסגי אָבצושאַצן די זאַך, מיט וועלכער זײ בעשעפֿטיגען זיך, זײ גרינדליך צו ערקלערען און אויספֿאַרשען, און אויפֿן גרונד פֿון דיעזער אויספֿאַרשונג אַרױסדרױנגען אַלגעמײנע מױנונגען און בעשרױסע. אַזעלכע בעטראַכטונגען, וואָס בעיקר געהערען זײ אױנגענטליך צו דער רײן וויסענשאַפֿטליכער ליטעראַטור, געהען אַרײַן אַלס ווײַטמיגער ערעמענט אױך אין פֿערייטערענע ווערק פֿון דער שענער ליטעראַטור. בעטראַכטונגען קומען אַמאָל זעלבסטשטענדיג און אַמאָל צוזאַמען מיט אַ בעשרױבונג אָדער ערצעהונג.

וואָס איז אַױנס ערציהונג?

דער מענש, וועלכער פֿערשפּרויט זײַן ממשלה אױבער דער נאַצער וועלט און פֿערוואַנדעלט ימים אין יבשה און יבשה און ימים, בערג אין טהאַלען און טהאַלען אין בערג; דער מענש, וועלכער בעזונעט די גרעסטע און שטאַרקסטע חיות פֿון דער וועלט, פֿעךנוכטעט זײ אין פֿערוואַנדעלט זײ פֿאַר אַבונג קנעכט פֿאַר זיך, - ווערט געבאָרען פֿועל שוואַכער, אי קערפֿער- לײך און נײַטונג, פֿון אַלע בעשעפֿענישען, אויף וועלכע ער געוועלטונגט. דאָס קאלב שטעלט זיך אויף די פֿוס באלד ווי עס ווערט געבאָרען, בעוועגט זיך און פֿערשטעהט זאָנאַר באלד אַלױן אָבצווײַצען דער מוטערס ברוסט צױס זײַגען. אין דער מענש, דער גֵהיר-הײַצורײַזיק, קומט אויף דער וועלט גאַר אָהן קרעפֿטען און אָהן פֿערשטאַנד, ווי אַזױ זיך אַלױן מיט צומוס צו העלפֿען.

לאַנג, לאַנג דױערט, ביז דאָס קינד הױבט אָן צושטעהן אויף די פֿוס, צו בעוועגען זעלבסטשטענדיג זײַן קערפֿער, דאָס הױסט, ביז עס ענט-

וויקלען זיך זינען פרוזישע קרעפטען; אָבער נאָך לענגער דויערט, בוי עס ענטוויקלען זיך דעם מעגשענס געסטונגע פֿעהיגקייטען.

די פֿעהיגקייטען פֿון די חיות און בהמות ענטוויקלען זיך פֿון זיך זעלבסט, אָהן זיטונגע הילף; דערפֿאר אָבער בלעבען זיי שטענדיג בערגענצט, דאָס הויסט, נאָר און דער פֿאָרם, ווי די נאטור האָט זיי געשאַפֿען: דער אָרם, למשל, וועט קיינמאָל נישט פֿלויגען און דער לופטען, וועט נישט אויבער־יאָגען דעם הויש און וועט נישט נאָר זיין דעם לויב, ווייל די נאטור האָט איהם נישט געשאַנקט קיין פֿלויגען ווי דעם פֿויגעל, קיין לעכטע פֿוס ווי דעם הויש, אויך נישט אזוי פֿועל גבורה ווי דעם לויב.

די פֿעהיגקייטען פֿון מעגשען, סײַ די פֿרוזישע סײַ די געסטונגע, ווערען ענטוויקלט נאָר דורך זיטונגע הילף, דערפֿאר אָבער קענען זיי דערזייען די העכסטע מדרגה פֿון ענטוויקלונג, דער מעגש קען זיך קיינמאל ערויש איינשאַפֿען זאָנאר אַזעלכע אייגענשאַפטען, וואָס די נאטור האָט איהם נישט געגעבן. מוט דער הילף פֿונ'ם לופט=באלען פֿלוישט דער מעגש און דער לופטען העכער פֿאר'ן אַדלער, האָטש קיין פֿלויגען האָט ער נישט; מוט דער הילף פֿון לאַקאָמאָטיוו לויפט ער שנעלער פֿאר'ן הויש, און מוט'ן בוקס און ער גיבט דעם לויב.

די הילף, וואָס די עלטערען און די גאנצע סבובה שטעלען צו דעם קינד פֿון דעם ערשטען טאָג, וואָס עס ערשיינט אויף דער וועלט, צו דער ענטוויקלונג פֿון זינע קערפֿערלעכע און געסטונגע פֿעהיגקייטען, די דאָזיגע הילף ווערט אָנגערופֿען ערזונג.

נישט אלע מעגשען ווערען געבאָרען מוט אונזע און די זעלבע פֿרוזישע קרעפטען און געסטונגע פֿעהיגקייטען. איין קינד ווערט געבאָרען קרעפטונג, דאָס צווייטע שוואַכער און דאָס דריטע נאָך שוואַכער; איין קינד ווערט געבאָרען מוט זעהר גרויסע געסטונגע פֿעהיגקייטען, דאָס צווייטע שוואַכער און דאָס דריטע נאָך שוואַכער. די ענטוויקלונג פֿון די פֿרוזישע און געסטונגע פֿעהיגע קייטען זענען אָבער מעהר אַבהענגליך פֿון דער פֿלעגע, וואָס דאָס קינד בעקומט, ווי פֿון דער אָנגעבאָרענהייט. געוויס איז לייכטער צו קרעפטונגע דעם קערפֿער פֿון אַ געזונד=געבאָרענעם קינד און צו ענטוויקלען די געסטונגע פֿעהיגקייטען פֿון דעם נאטור=בעגאָבטען קינד. אָבער און דער פראַקטיק זעהען מיר נאָני אָפט גרויסע פֿערענדערונגען: דורך קרעפטונגע און רעגעלמעסונגע נאָהרונג, פֿרוזישע לופט און אָפטע בעדער ווערט דאָס שוואַכגעבאָרענעם קינד געזונד און שטארק, און צולעבע שלעכטע בעדונגען וואַקסט דאָנען אויס דאָס שטארקטע קינד אַ קאליעקע, אַ קראַנקער, אַ צרה'דיגער אויף גבוי. בונקט אזוי פֿאָרט עס מוט דער ענטוויקלונג פֿון די געסטונגע פֿעהיגקייטען פֿון קינד, וועלכע לויטונגען זיך אויך און קרעפטונגע און רעגעלמעסונגע נאָהרונג, און טאָקן גלייך פֿון ערשטען טאָג

ווי דאָס קינד ווערט געבאָרען. דורך אַ ריכטיגע אויפפאַסונג ווערען די שוואַכע פֿעהונקעטיגע שטאַרק, אין די שלעכטע נויטונגען – אויסגעבעסערט; פֿערקעהרט וועדער דורך נישט ריכטיגע בעהאַנדלונגען קאָנען די שטאַרקסטע פֿעהונקעטיגע שוואַך און שטומפּונג ווערען, אין די גוטע נויטונגען פֿערדאַרבען ווערען. (מ. קרינסקי).

§ 59. לירישעם עלעמענט.

גאַנץ אַפֿט בענוגענט זיך נישט דער שרייבער מיט'ן בלויזען שילדערן, ערצעהלען און בעטראַכטען די זאך, גאָר אַפֿט דריקט ער אייך אויס דאָס ווייניג געפֿיהלען און שטרעבונגען, וועלכע ווערען ערוועקט אין איהם דורך דאָס בירד, וואָס ער שילדערט, דעם פֿאַקט, וואָס ער ערצעהלט א. ז. וו. אַזעלכע געפֿיהלען און שטרעבונגען, וואָס ווערען אויסגעדרוקט דורך ווערטער, בילדען דאָס לירישע עלעמענט אין דער ליטעראַטור. דאָס לירישע עלעמענט קומט גאַנץ אַפֿט פֿאַר אייך אין פֿילע פּראָזאישע ווערק און בילדעט אַ בעזונדערע אַבטיילונג אין דער פּאָעזיע.

תקון לילי שבועות.

חודש סיון. – יום טוב בינאכט, ווען די שטערן זונגען ...
ווער האָט אַמאָל יענעם געזאָגט געהערט, וועלכען עס זונגען די שטערן?
רען בינאכט? אַפֿטמאָלס בין איך געגאַנגען אלזין דורך די שטילע גאַסען
אין אַ זימערנאַכט, און האָב געהאַרט און געהאַרט – און אַך-האַב גאַרנישט
געהערט, הייז דעם אַפֿקלאַנג פֿון מינע אייגענע טרוט. דאָ הייב איך אָן צו
צעהלען מינע טרוט: איינס צוויי, איינס צוויי, אַבער איך ווייס אלזין נישט,
דאָס איך צעהל. אַרום מיר שוועבען די רוניע וואַרמע לופטען; איבער מיר
און אויסגענאַסען אַ זום לויכט פֿון אַזין עק הומעל בוי צום אַנדערען; און
אוינגעזונדען דרינגט דאָס אַלעס אַרעין צו מיר און מיין נשמה, און עס ווערט
אַזוי ווויך און אַזוי גוט אונגעווענעט, אַז עס האַפט אַזש אָן ציטערן. דאָ ריכט
זיך מיין האַרץ אַרום ווי פֿון קוויטען, און עס צוהט, און עס צוהט, און עס
ווייס אלזין נישט וואוהיין. – און עס שטיינט אויף אַ גיכט און מיר, און איך
ווייס אלזין נישט, וואָס ער און. ווער קען נישט יענע הוילונגען ערהאַבענע
מינוטען? איבער וועס און נישט יענע מאַכט אַמאָל אויף אַזין מינוט לאַנג
געקומען? – און אַזעלכע מינוטען ווערט דער מענטש נרויס און ערהאַבען, גע-
וואַקסען און געהוילונט, און עס זעהען זינע אויגען געטרובעס, און עס
הערען זינע אויערען וואונדערלויכעס ...

אין אַזעלכע מינוטען האָב איך פּלוצלונג אַ געזאָגט געהערט, און דער
געזאָגט האָט זיך אַ לאָז געגעבען פֿון אַזין עק הומעל בוי צום אַנדערען – און
פֿערשטאַנען האָב איך פּלוצלונג, ווער עס זונגט און די שטילע נאַכט ...

אָפֿטטאָלם בון אױך גענאנגען אלזון דורך דו שטולע נאָסען און א זומער=נאכט - אָבער און נאכט וועל אױך נישט פֿאַרגעסען אזוי לאנג ווי אױך וועל לעבען.

און דו נאכט און געווען א קראַרע, א פֿלויע, א זום=וואַרמע - א נאכט פֿון א שבועות.

און יום טוב=דינ און העלונג און געווען אױך דער הומעל אופער מיין קאָפּ, און אױך דו ערד אונטער מינע פֿוס. שטול בון אױך גענאנגען און האָב געהאַרט און געהאַרט, - עס האָבען אױבען אופער מיר דו שטערען געזונגען ...

קומט זונגט אלע מיט, פֿול און מיין נשמה מיט געזאנג, קומט און זונגט מיט!

„הַלְלוּהָ“ ...

האַט נישט ווער דאָס דאָזיגע וואָרט אונז און דער דאָזיגער מונט גערעדע ארויסגעקומען? ... אױך האָב קלאָר און דיטליך דאָס וואָרט „הַלְלוּהָ“ געהערט, נישט און דער נשמה אונגענוג - נון, עמוצע האָט עס דאָ דרויסען געבען מיר מיט דעם פֿולען מויל ארויסגעקומען. אױך האָב מיר אומגעקוקט און האָב געזיכט.

אָפֿשר און עס אונזער, וועלכער זיצט דו נאנצע נאכט ביי דער תורה און זאגט „תקין ליל שבועות“? ...

און ווי אױך האָב מיר אומגעקוקט און געזיכט, האָב אױך און א פֿענס=טער אַנאַלטען יוד געזעהן, וועלכער און ביי א טיש געזעסען און פֿסוקים פֿון דער תורה געלויבעט - און דאָס פֿנים פֿון יענעם אלטען וועל אױך נישט פֿאַרגעסען אזוי לאנג ווי אױך וועל לעבען ...

קומט, זונגט מיט מיר ביינאכט - נאָט'ס נישט און פֿול דו וועלט - מינע לופען זענען פֿול געזאנג ...

„הַלְלוּהָ“!

(דוד פֿרושמאן)

מיר האָבען דאָ און ארגעמוינעם בעטראכט דו פֿיער הויפט=עלעמענטען אין דער ריטער אטור, אױך האָבען מיר געזאגט, דאָס זיי קענען אריינגעהן ארס הויפט=בעשטאנד=טוילען און פֿערשיעדענארטיגע ריטער ארטיגע ווערק. וואָס אַנבֿע=לאנגט דו ווערק גופא, ווערען זיי קראס=פֿיצירט, ד. ה. איינגעטיילט אין קראסען און אין אבטיילונגען, וועלכע ווערען האראקטעריזירט לויט דעם פֿאַרשיידענען עלעמענט, וואָס שפיערט און זיי דו הויפט=רע. מיט דער דאָזיגער איינגעטיילונג פֿערנעהמט זיך דער צווייטער טייל פֿון דעם בוך.

